

LJUDSKI GUBICI LOGORA "DANICA" KRAJ KOPRIVNICE 1941. - 1942.

Autor na temelju arhivskoga gradiva donosi podatke o prvom ustaškom logoru "Danica" kraj Koprivnice (15. IV. 1941.-1. IX. 1942.), njegovu osnivanju, zatočenicima, njihovu boravku u logoru, o stradanjima logoraša i raspuštanju logora. Ovaj rad ispravlja mnoge pogrešne interpretacije u historiografiji o tom logoru. Od oko 5.600 zatočenika koji su prošli kroz logor "Danica" autor je poimenično utvrdio podatke za 3358 logoraša, od kojih je za svega tridesetak logoraša moguće sa sigurnošću tvrditi da su stradali u logoru "Danici", a ostali (2.832 logoraša) stradali su u drugim logorima NDH.

Uvod

Logor "Danica" se nalazio 3 km od Koprivnice uz cestu i prugu Koprivnica-Drnje na prostoru i u objektima Tvornice kemijskih proizvoda "Danica" (prestala raditi pred Drugi svjetski rat), po kojoj je i dobio ime.¹ Osnovan je kao prvi logor u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (dalje NDH), 15. travnja 1941. i postojao je do 1. rujna 1942. godine. S obzirom na vrijeme osnivanja, ipak niz pitanja, događaja i činjenica traže da se na njih odgovori. Zbog toga što se pojavljuju zloupotrebe i manipulacije posebno s brojem logoraša, njihovom nacionalnom pripadnošću, a posebno brojem žrtava, koje se i do deset puta uvećavaju i isključivo pripisuju Srbima. Proizlazi to ponajprije iz činjenice što se autori koji su dosad pisali o tom logoru nisu koristili izvornom arhivskom gradom, već uglavnom sjećanjima pojedinih preživjelih logoraša i što nisu obrađivali logor u cjelini već samo neke njegove segmente, kao što je teror, zatim logoraši Srbi i to samo u razdoblju travanj-srpanj 1941., zanemarujući pritom da su od srpnja 1941. do rujna 1942. Židovi i Hrvati bili gotovo jedini logoraši "Danice". Bio je to razlog da koristeći dosadašnja istraživanja i objavljene radove izvršim potpunija istraživanja ponajprije izvorne arhivske građe, ali i da obradim znatan broj nekorištenih iskaza preživjelih logoraša različitih nacionalnosti i političke orijentacije i da obradim logor u cjelini za sve vrijeme njegova trajanja. U tijeku istraživanja pristupio sam identifikaciji svakoga pojedinog internirca za koje su po jedinstvenom kriteriju u obliku anketnog lista dani neophodni podaci i izvori. Dakako, ti će se podaci tijekom daljnjih istraživanja upotpunjavati novim spoznajama. Kako se one temelje na opsežnoj arhivskoj građi iz godine 1941.-1945., potrebno je upozoriti na neke značajnije arhivske fondove tih dokumenata. U prvom redu to je više od 1000 dokumenata Ustaškog povjereništva za grad i kotar Koprivnicu godine 1941.-1942., na čelu kojeg se nalazio ustaški povjerenik, odnosno logornik, koji je bio i rukovodilac logora "Danica".² Većina tih dokumenata je nastala u samom logoru "Danica" i u Koprivnici, a daju osnovne podatke o logoru, pojedinim logorašima, njihovom uhićenju, upućivanju u logor "Danicu", a zatim

u druge logore, puštanju na slobodu te još neke momente iz logora. Posebno je zanimljivo nekoliko sačuvanih popisa logoraša "Danice" i logorskih stražara te pojedini mjesečni računi o izdacima za potrebe logorske straže, logoraša i logora u cjelini. Veoma značajan fond je fond tzv. policijskih kartona 1941.-1945. s osobnim podacima za oko 400 logoraša "Danice" i njihovim fotografijama, s vremenom i razlozima uhićenja te upućivanja u logor. Tu je i skupa dokumenata partizanskog pokreta od kojih su najzanimljiviji oni Pokrajinskog odbora narodne pomoći Hrvatske iz 1941. i 1942. s mjesečnim izdacima za potrebe logora "Danica" tj. logoraša komunista i aktivista partizanskog pokreta u logoru, uz nekolicinu popisa.³ Koršten je i vrlo značajan fond komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača 1944.-1947., gotovo u cjelini sačuvan u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, s izjavama većine preživjelih logoraša "Danice", zatim rodbine i prijatelja poginulih logoraša.⁴ Građa je inače razasuta u desetak različitih arhiva i drugim institucijama u zemlji i inozemstvu.⁵

Osnivanje logora "Danica"

Logor "Danica" osnovalo je Ministarstvo unutrašnjih poslova (dalje: MUP) NDH 15. travnja 1941. godine - dakle istoga dana kada su ustaše na čelu s dr. Antom Pavelićem iz Italije stigle u Zagreb. Istoga dana izvršena je tzv. "udjela službovanja" pristiglih ustaša pa tako i skupini za logor "Danicu" u Koprivnici. Tako je Stjepan Pižeta, prema matičnom listu zapovjedništva poglavnikove tjelesne bojne, toga dana udijeljen na službovanje za političkog logornika u "sabiralištu logora Danica" na položaj zapovjednika, a na toj je dužnosti ostao do 1. listopada 1941.⁶ U Koprivnicu je tada "na dužnost udijeljeno" još sedam ustaša-emigranata na čelu s ustaškim poručnikom Martinom Nemećem.⁷ S obzirom na to da su svi oni nekoliko godina proveli u emigraciji, bili su pušteni kući da posjete rodbinu. U Zagreb su se vratili 18. travnja 1941., gdje su i pismeno dobili zapovijed o zadacima koje trebaju izvršiti. Tom prilikom je Martin Nemeć postavljen na dužnost povjerenika povjerenstva Glavnog ustaškog stana za grad i kotar Koprivnicu, a time i za zapovjednika logora "Danica".⁸ Istoga dana svi su stigli u Koprivnicu. Nemeć je odmah poduzeo potrebne mjere za organiziranje logora "Danica". Tako oduzima ključeve tvorničkih objekata od Valka Dubravca, bivšeg službenika tvornice "Danica" i postavlja ustašu Pavla Gažija za zapovjednika ustaške straže u logoru koja se sastojala od nekolicine stražara, nakon čega su tog istog dana (18. travnja 1941.) u logor "Danicu" stigli i prvi logoraši-pojedinci uhićeni u gradu i okolici. Nemeć dalje organizira prehranu ustaških stražara u Gradskoj bolnici i vrši prijem novih ustaša.⁹

Martin Nemeć je u Koprivnici morao riješiti još jedan problem, a to je bilo već postojeće ustaško povjerenstvo u Koprivnici na čelu sa satnikom Alojzom Sabadijem, zapovjednikom Prvog bataljuna Hrvatske seljačke zaštite (dalje HSZ) u Koprivnici, koje je osnovano nakon proglašenja NDH, a prije Nemećeva dolaska. Oba povjerenika ističu kako su oni pravi te dolazi do sukoba među njima. No, kako su iza Nemeća bili najistaknutiji ustaški funkcionari i sam dr. A. Pavelić, od 23. travnja 1941. Nemeć je počeo i službeno nastupati kao Povjerenik GUS-a za grad i kotar Koprivnicu izdajući pismene oglase i zapovijedi te razrješenja i postavljenja na različite dužnosti u gradu i na području kotara. Nemeć je 25. travnja 1941., prema odluci ministra MUP-a NDH, primio u službu 67 stražara logora "Danica", s Pavlom Ga-

žijem kao zapovednikom te prve skupine ustaša po općinama koprivničkog kotara. Taj broj postupno raste. Tako Nemeć izvješćuje 1. svibnja 1941. MUP-u NDH o 70 ustaša “u službi na straži nad koncentracionim logorom u ‘Danici’”, kojima je pridodano i 5 ustaša prebjeglih iz mjesta Gole, koju su okupirali Mađari, te o svega deset ustaša u gradu Koprivnici i po pet ustaša u općinama Hlebine i Novigrad Podravski.¹⁰

Sukob između dvojice koprivničkih ustaških povjerenika M. Nemeca i A. Sabadija zaoštavao se, posebice oko organiziranja i rada ustaškog pokreta na tome području i u svezi s logorom “Danica” tako da je morao intervenirati i dr. A. Pavelić. Po Pavelićevu nalogu u Koprivnicu je 4. svibnja 1941. stigao Aleksander Seitz, tajnik u Predsjedništvu vlade NDH i od lipnja 1941. povjerenik GUS-a.¹¹ Seitz je, saslušavši Nemeca i Sabadija, presudio u korist prvoga. Rješenjem MUP-a NDH već sutradan 5. svibnja 1941. Nemeć je službeno postavljen za ustaškog povjerenika Povjerenstva GUS-a za grad i kotar Koprivnicu. U tom svojstvu Nemeć izdaje oglas kojim poziva građanstvo i sve osobe Zaštite da predaju oružje i svu nađenu opremu.¹² Organizator Zaštite na kotaru Nikola Novaković je uhićen, a zatim po zapovijedi Nemeca likvidiran, a uhićeni su i neki rukovodioci na terenu, dok je Zaštita razoružana. Tako je Zaštita odmah u početku uklonjena u podjeli vlasti na području Podravine. Sve je to utjecalo na to da Nemeć nije uspio izvršiti organizaciju ustaša na terenu, kao ni provesti cjelovitiju organizaciju logora “Danica”. U svezi s tim u Koprivnicu i logor “Danicu” je tih dana, prema izjavi M. Nemeca (danoj UDB-i NRH u Zagrebu 20. srpnja 1946.), došao i dr. Andrija Artuković, ministar unutrašnjih poslova NDH. Razgovaralo se i o daljnjem organiziranju logora “Danica”, što potvrđuje i službena odluka MUP-a NDH od 8. svibnja 1941. kojom se ustaše: Đuro Sajatović, ratar iz Bačkovice, postavlja za zapovjednika straže u logoru “Danica”; Pavao Gazi, trgovac blagom iz Koprivnice, za zamjenika zapovjednika straže i Josip Nemeć, za voditelja logorske pisarne. Istodobno je donesena i odluka za sve zaposlene stražare u logoru “Danica”, kao i za vozače.¹³ Iz sačuvanih popisa prijema osoblja u službu te rasporeda može se pratiti i organizacija rada logora “Danica”. Tako je pri dolasku prve skupine logoraša 28. travnja 1941. u logoru “Danica” određen jedan ustaški rojnik straže s 12 ustaša stražara, kuhar i u urdu telefonist i skladištar. Kako slijedećih dana stižu prve veće skupine logoraša, određena su dva zapovjednika straže i dva pisara u uredu logora i primljeni novi stražari.¹⁴ Iz sačuvanih izvješća o prehrani ustaških stražara logora “Danica” u Gradskoj javnoj bolnici u Koprivnici može se pratiti i porast njihova broja. Tako ih je 19. travnja 1941. bilo osam, deset dana kasnije 42, a 30. travnja bilo ih je 77, da bi se 15. svibnja taj broj povećao na 112 ustaških stražara u logoru “Danica”. Kako se iz dokumenata vidi 120 je bio njihov maksimalni predviđeni broj jer je za njih toliko bilo osigurano oružje, ali ih se oko 100 zadržao do kolovoza 1941. kada se postupno, smanjenjem broja logoraša, smanjuje i broj logorskih stražara.¹⁵ U to vrijeme su i drugi ustaški dužnosnici dolazili u Koprivnicu u vezi s postojećim logorom i ocijenili da je “Danica” sa svojim praznim tvorničkim halama, ostalim zgradama, skladištima, ostalim pomoćnim objektima i željezničkim kolosijekom u krugu tvornice prikladna za smještaj velikog broja zatvorenika. Razmišljalo se i o organiziranju u sastavu logora “Danica” još jednog logora u kojem bi se smjestilo oko 3.000 Židova. O tome je primjerice Martin Nemeć 18. svibnja 1941. izvijestio MUP-ovo Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (dalje RAVSIGUR) NDH sljedeće: “Prema dogovoru od 17. V. 1941. godine sa ravnateljem

g. Kvaternikom te sa g. majorom Pelcom i g. Schreiberom o koncentracionom logoru Židova u općini Sokolovac i Novigrad, išao sam danas pregledati na teren bivše barake u Glogovcu, kao i samoj okolici. Same barake su u takvom stanju, da se u njih ne može smjestiti nikoga, jedino se mora sve i na novo izgraditi. U razgovoru s g. Schreiberom, koji je predložio da se izgrade barake za 3000 Židova, nije prijedlog povoljan, jer ne odgovara istini, namjeravanim potrebama itd. G. Schreibera prijedlog ne bi odgovarao ni u jednom pogledu, da se ovi Židovi uposle u našim rudnicima tj. u tom Glogovcu, jer bi na taj način morali otpustiti naše vlastite sinove, koji i ovako u ovom kraju nemaju nikakve zarade”. Zato Nemeć predlaže: “Neka se ove Židove koncentrira negdje na jugu i to u bilo kakvom kamenolomu jer će se na taj način moći najkorisnije upotrebiti njihova radna snaga u korist naših trošnih cesta za koje bi nas na taj način stajao kamen neznatne svote”.¹⁶ Vjerojatno je u vezi s ovim aktivnostima u Koprivnici i logoru “Danica” u to vrijeme tamo boravio i ing. Ivo Bulić, povjerenik za javne radove NDH. Iako se od osnivanja ovoga logora odustalo ipak je u logor “Danicu” dvanaest dana nakon toga Nemećeva izvješća upućena “na radnu službu” iz Zagreba skupina od 168 židovskih omladinaca.¹⁷

Radi navedenoga Nemeć nije uspio za ustaški pokret pridobiti značajniji broj ljudi na kopriivničkom kotaru i provesti njegov organizacijski ustroj, pa je morao otići. Tako je 4. lipnja 1941. za logornika Ustaškog logora Koprivnica imenovan Nikola Herman, predratni ustaša iz Koprivnice. Hermanu je stavljeno u dužnost “da konačno provede organizaciju ustaša u kotaru Koprivnica i predloži ostale dužnosnike na imenovanje Glavnom ustaškom stanu”, što je on u slijedećih mjesec i pol dana i izvršio.¹⁸ Herman je najprije (21. lipnja 1941.) razriješio dužnosti osoblje dotadašnje ustaškog Povjereništva i razmjestio ih na nove dužnosti, zatim je izvršio novi raspored u logoru. Tako je za zapovjednika logora i ustaške logorske straže imenovao Đuru Šajatovića, za podzapovjednika Pavla Gažija, za upravitelja Ivana Horvata i za zamjenika upravitelja Branislava Kranjaka. Dva dana kasnije o tome je “*Upraviteljstvo i zapovjedništvo Koncentracionog logora ‘Danica’*“ okružnicom izvijestilo podzapovjednika ustaške straže, zamjenika upravitelja, magazinera, vodnike, rojnike i ustaške stražare, uz imenovanje magazinera, ustaških vodnika i rojnika, koji se poimenično navode. Istodobno je izdana i “Odredba” kojom se organizirala administrativna služba i dežurstva u logoru s točnim obvezama i poimeničnim dežurstvima za slijedeći tjedan. U Hermanovu razmještaju i imenovanju rukovodstva logora “Danica” za svakoga su u desetak točaka taksativno navedene i njegove dužnosti u logoru. Tu se određuje i odnos osoblja logora prema pritvorenicima tj. logorašima. Tako je zapovjednik logora i straže dužan vršiti “najstroži nadzor nad pritvorenicima”, “nad cijelom okolinom logora ‘Danica’ /.../ da se spriječi svaki pokušaj bijega pritvorenika, svaki doticaj pa i svaki razgovor, koji nije dozvoljen po svom povjereniku logorniku, - svako sakupljanje civilnih osoba u blizini logora ‘Danica’ i svako krijumčarenje pismenih ili usmenih vijesti po bilo kome iz logora ili u logor, - što sve odmah suzbiti u slučaju potrebe, ma i upotrebom oružja”, “svom strogošću suzbiti /.../ svako sastajanje pritvorenika i dogovaranje”. Dok “dužnosnici logora ovlaštteni su svim raspoloživim mjerama suzbiti i ugušiti svaki nered koji bi nastao među pritvorenicima, a bez propusnice ovog povjereništva, nitko ne može biti pušten u koncentrac. logor ni po kakvom poslu”.¹⁹ Herman je slijedećih dana uputio i upozorenja rukovodstvu logora u vezi s upućivanjem logoraša na razne radove i zloupotrebe

oko toga, zatim u vezi s pregledom paketa upućenih logorašima, pljačkom novca i stvari od logoraša koje vrše stražari i njihove starješine, uz prijetnje kaznama. Neke od ovih kazni, kao primjerice otpuštanje iz službe, primjenjivao je i M. Nemeć protiv pojedinih stražara koji su se ponovo ogriješili o propisanu disciplinu “te piju po gostionicama sa četničkim ženama i sa četničkim internircima, te dobivaju od njih i novaca i piju po gostionicama, dozvoljavaju i vode, bez znanja zapovjedništva, ženama razgovor sa njihovim muževima, te oduzimlju razne stvari ... kao rakije, cigareta i inih drugih predmeta”. Herman je tražio da ga se stalno izvještava o brojnom stanju straže i logoraša i svim drugim osobitostima u logoru.²⁰

Jedan od glavnih problema od samog osnivanja logora “Danica” bili su prehrana logoraša te financiranje logorske straže i logora u cjelini. Njegov prvi zapovjednik M. Nemeć je isplatu plaća ustaškim stražarima i dužnosnicima u logoru “Danica” organizirao u dogovoru s dr. Andrijom Artukovićem i Eugenom Kvaternikom Didom. Tako ga je već 23. travnja 1941. Vilko Pećnikar, tada zamjenik E. Kvaternika, zamolio da mu hitno dostavi na RAVSIGUR NDH “pismeno popis na novo primljenog osoblja zbog isplate beriva”, što je Nemeć i učinio. Nemećova imenovanja i postavljenja u službu u logoru “Danica” je zatim pismeno svojom odlukom potvrdio MUP NDH, a potpisom potvrdio ministar ili njegov zamjenik, ne pozivajući se ni na kakvu posebnu odluku o osnivanju logora.²¹ Mnogo je teže bilo s prehranom sve većeg broja logoraša “Danice”. O tome je Aleksander Seitz, u svojoj misiji “*po nalogu Poglavnika*” u Koprivnici 4. svibnja 1941. razgovarao s ustaškim povjerenicima – Sabadijem i Nemećom, i nakon obilaska logora “Danica” izdao zapovijedi da se stanje prevlada. Prema Seitzu taj problem je posebno istaknuo Sabadi naglasivši da “već za nekoliko dana neće biti hrane za njih”, pošto nema u Koprivnici dovoljno zaliha hrane ni za pučanstvo, a kamoli za internirce, jer su ono što je i bilo “Nijemci za vrijeme svojeg kratkog boravka pokupili sve”, opustošivši židovske radnje i hotele, zato internirce treba preslušati i dati im da “jedu jednom na dan”. Nemeć je u pitanju hrane bio drukčijeg mišljenja i tvrdio “da u Koprivnici imade dovoljno zaliha za prvo vrijeme”. Pošto je Seitz presudio u korist Nemeća zapovjedio mu je “da na jedan legalan način rekvirira sve zalihe kod Židova i Srba, ali sve odjednom kako ne bi došlo do sakrivanja istih”, te da “uzme za potrebe prehrane puka i ‘Danice’” četiri i pol vagona nesamljevane pšenice pronađene u skladištima tvornice “Danica”. Nemeć je to i učinio što mu je kasnije odobrilo i Ministarstvo narodnoga gospodarstva NDH - Odjel za obrt, industriju i trgovinu, iz Zagreba.²² Istodobno 7. svibnja 1941. Nemeć je dobio zapovijed od MUP-a NDH za “zaplijenu novca i dragocjenosti” od interniraca u logoru “Danica”, što je trebao poslužiti za njihovo izdržavanje. Tu zapovijed Nemeć je izvršio no MUP-u NDH nije dostavio popise oduzetog novca i dragocjenosti kao ni izvješća na što su isti utrošeni, zbog čega je smijenjen Ivan Horvat, upravitelj logora “Danica”. Po svemu sudeći čini se da je najveći dio tog logoraškog zaplijenjenog novca i dragocjenosti završio kod pojedinih koprivničkih ustaških dužnosnika i rukovodstva logora “Danica”.²³ Kako su novi internirci u logor “Danicu” uglavnom stizali preko Zagreba ili iz drugih logora i zatvora, gdje su većinom već bili opljačkani, ubrzo je ovaj izvor za prehranu interniraca presahnuo.

U Zagrebu je donesena odluka o premještanju većine logoraša “Danice” u Gospić, koja je 30. lipnja 1941. priopćena koprivničkom ustaškom logorniku Hermanu u Glavnom ustaškom stanu i u MUP-u NDH, kamo je bio pozvan. Već istoga dana iz logora “Danica” kreće

prvi transport od sedam vagona s 280 logoraša za Gospić, a slijedećih dana uslijedit će ih još nekoliko. Tjedan dana poslije 8. srpnja 1941. izdana je zapovijed RAVSIGUR-a NDH svim područnim policijskim vlastima da se u koprivnički logor "Danicu" ne upućuju ubuduće uhićenici, nego samo u Gospić.²⁴ Na Hermanovim razgovorima u Zagrebu riješena je isplata plaća nadzornog i stražarskog osoblja logora "Danica". Tako je odredbom ministra dr. Andrije Artukovića od 5. srpnja 1941. određeno da se na račun MUP-a NDH "blagajni Ustaškog Povjereništva u Koprivnici imade počam od 1. lipnja 1941. pa do 31. prosinca 1941., odnosno do daljnje odredbe, isplaćivati mjesečno svota od 182.000.- dinara (sto osamdeset i dvije hiljade dinara) za isplatu nadnice nadzornog i stražarskog osoblja Koncentracionog logora na ruke Ustaškog povjerenika za grad i kotar Koprivnicu Nikole Hermana", s tima da "doznačene svote imadu se mjesečno pravdati urednim dokumentima".²⁵ Time je bilo osigurano financiranje osoblja logora do veljače 1942. godine. Za svaki mjesec koprivnički logornik je o tome podnosio izvješće, a ministar MUP-a NDH svojim osobnim potpisom ga je potvrđivao, s time da se od kolovoza 1941. s obzirom na smanjeni broj logoraša smanjivao i broj osoblja logora te dio neutrošenih sredstava, koji se vraćao MUP-u. Na osnovu odredbe N. Herman je 8. srpnja 1941. podnio MUP-u NDH prvo izvješće "o visini mjesečnih izdataka za potrebe koncentracionog logora 'Danica' u Koprivnici. Uz već odobrene svote od 182.000 dinara za isplatu osoblja i stražara tu su navedeni i troškovi od 100.000 dinara za mjesečnu prehranu stražara te po 10.000 dinara za pisarnički pribor povjereništva i logora te tiskanje plakata kao i za popravak vozila. Tu su izneseni i troškovi za "prehranu interniraca" u logoru "Danica", koji će se sljedećih mjeseci podnositi Ministarstvu narodnoga gospodarstva NDH, koje je odobravalo iznose, odnosno potrebne količine hrane. Tu je pod osam podtočaka navedena potrebna hrana i ostale potrepštine s ukupnim iznosima. Iz njih se vidi da je za prehranu logoraša "Danice", čiji se broj prema Hermanu "kreće neprestano oko 2.500", bilo potrebno 407.435 dinara ili "mjesečno na pojedinca 16,97 Din., što znači dnevno 5,43 Din.". Tako su po tom izvješću ukupni troškovi za logor "Danicu" iznosili 709.535 dinara, uz Hermanovu napomenu da je to minimalna svota, koja se prema broju logoraša, odnosno stražara može "svaki dan povećati odnosno smanjiti".²⁶

Nekoliko dana nakon dolaska i smještaja prvih većih skupina logoraša u "Danicu", a zatim nekoliko puta, o ovome ustaškom logoru je u tisku obaviještena i javnost NDH. Posebno je to prisutno kod lokalnog tiska gdje se najčešće izvješćuje o uhićenjima "četnika" te raznih izgrednika (ponegdje se navode i imena) uz informaciju o njihovu upućivanju u logor "Danicu" ili Drnje, kraj Koprivnice.²⁷

Iz navedenih dokumenata, a također i iz izjava preživjelih logoraša za logor "Danicu" upotrebljavaju se i različiti nazivi. Prvi naziv koji se upotrebljava od njegova početka je "sabiralište" ili "sabirni logor 'Danica'". No taj naziv ne odgovara potpuno za logor "Danicu". To se može odnositi tek na koprivničke Židove i dijelom Rome koji su zaista "sabrani" s područja kotara, osim nekolicine iznimaka, i ubrzo zatim otpremljeni u druge logore, gdje su gotovo svi likvidirani.²⁸ No, ne može se to odnositi u cijelosti na ostale nacionalne, političke i vjerske skupine, koje istodobno imamo i u drugim logorima i to često u znatno većem broju. Drugi naziv je "radni logor 'Danica'", koji se najmanje upotrebljava. Taj naziv se može samo djelomično odnositi na logor "Danicu" i to u njegovu početnom razdoblju kada su neki logoraši muškarci

(prema izboru ustaških stražara i uprave) zaista vođeni na radove izvan logora, a dio je radio u logoru najčešće na uređanju i održavanju. No taj rad nije bio primaran i trajao je relativno kratko vrijeme. Treći i najučestaliji naziv u dokumentima te nekim izjavama je "koncentracijski logor 'Danica'". Nalazimo ga u dokumentima MUP-a NDH i Ustaškog Povjereništva za grad i kotar Koprivnicu te u nizu dokumenata drugih ustanova i institucija. Iz sačuvanih dokumenata te izjava preživjelih logoraša očit je da je logor "Danica" imao naoružanu ustašku stražu i rukovodstvo logora koji su određivali cjelokupni život logoraša u njemu, da je bio ograđeni žicom te da su u njemu obavljana saslušanja, mučenja, šikaniranja, maltretiranja i pojedinačna ubojstva logoraša. Logoraši upozoravaju na pojedina razdoblja kada je broj navedenih postupaka ustaša prema zatočenicima bio intenzivan, a bilo je i tzv. "mirnih razdoblja" kada je broj ovih postupaka bio znatno ograničen. Tako se za logor "Danicu" u cjelini ne može reći da je bio koncentracijski logor klasičnog tipa, poglavito u usporedbi s drugim takvim logorima, iako je za znatan broj logoraša bio i to.²⁹ Osim ovih u dokumentima se upotrebljavaju i sljedeći nazivi: "logor 'Danica'", "logor za nepoćudne elemente", "logor interniraca" i "zatočenički logor". Prema onome što sam iznio, očit je da je "Danica" bio logor koji je u određenim razdobljima imao dijelom obilježja sabirnog, radnog i koncentracijskog logora.

Zatočnici logora "Danica"

Ponajprije zbog nedovoljnog istraživanja izvorne arhivske građe dosadašnja historiografija nije dosad dala zadovoljavajuće odgovore o zatočnicima logora "Danica". U njezinim odgovorima na pitanja tko su sve zatočnici logora "Danica"; po čijim zapovjedima su bili uhićeni i dovođeni u logor; kada dolaze u logor; iz kojih sve krajeva NDH i inozemstva stižu u logor; koliki je bio njihov broj, kakav je bio njihov nacionalni, politički, vjerski i socijalni sastav; kakav je bio postupak prema njima i što se s njima dalje dogodilo, nalazimo jednostranost, netočnost i manipulacije. Posebno kad se govori o broju, nacionalnoj, vjerskoj pa i političkoj pripadnosti logoraša te njihovoj sudbini, odnosno broju žrtava. Zato sam na osnovi dokumenata nastojao utvrditi osobnom identifikacijom potrebne podatke za svakog logoraša, iz kojih su proizašli i odgovori na većinu pitanja. Ovdje ću u tablici iskazati broj logoraša "Danice", za koje sam uspio prikupiti podatke, prema kotarevima i gradovima u vrijeme njihova interniranja 1941-1942. godine, njihovu nacionalnu, spolnu i dobnu pripadnost i ukupan broj stradalih. Najprije prikazujem podatke za kotareve i gradove s područja današnje Republike Hrvatske, zatim Bosne i Hercegovine te SR Jugoslavije.

Republika Hrvatska

Kotar i grad	Hrvata	Srba	Židova	Ostalih	Svega	Žena - Djece	Stradalih
Biograd	3				3		1
Bjelovar	21	175	4	3 Roma, 1 Mađar	204	5	166
Crikvenica	1				1		
Čazma	1	1			2		1
Daruvar	1	64			65		64
Donja Srubica	2			1 Rom	3		1
Donji Lapac				1 Musliman	1		
Donji Mihojjac	1			1 Makedonac	2		
Drniš	2				2		
Dubrovnik	19	6		1 Crnogorac	26	3	11
Duga Resa	5	4			9		5
Dugo Selo	5				5		2
Dvor na Uni		30		1 Slovenac	31		30
Đakovo		4			4		4
Đurđevac		30	3		33	1	33
Carešnica		2			2		2
Glina	4	34			38		37
Gospić	5	1			6	3	3
Gračac		1			1		1
Grubišno Polje		574			574	2 1	560
Ivanić Grad		3			3		3
Jastrebarsko	1				1		
Karlovac	6	25	11		42		37
Kaštela	1				1		1
Klanjec	1	1		1 Crnogorac	3		1
Knin		16			16		16
Koprivnica	15	95	337	6 Roma 1 Slovenac	454	174 39	437
Krapina			4		4	2	
Križevci	12	66	2		80		73
Krk	1				1		
Kutina	2	3	1		6		1
Ludbreg	4	1	6		11	1	7
Našice	9			3 Mađara 1 Musliman	13		
Nova Gradiška		15			15		15
Novi Marof	1				1		
Novska		26			26		26
Obrovac	1				1		

Ogulin		185			185		182
Orahovica	1				1		
Osijek	6	16	1		23		17
Otočac		1			1		1
Ozalj	1				1		
Pakrac	2	199	1		202	4	198
Petrinja	2	4	1		7		6
Podr. Slatina		13			13		13
Pregrada	3				3		
Rijeka	1				1		1
Samobor	1				1		
Senj	1				1		
Sisak	13	61			74	2 2	63
Slav. Požega		50			50		48
Slav. Brod		120			120		120
Slunj		5			5		5
Solin	1				1		
Split	11				11	1	8
Sv. Ivan Zelina		1			1		1
Šibenik	2				2		
Valpovo	1	1			3		3
Varaždin	5		1		6	1	1
Vinkovci	13	37			50		39
Virovitica	2	16			18		18
Vis	1				1		1
Vrbovec		2			2		2
Vrbovsko	2	39	1		42		39
Vrginmost	1	85			86		85
Vukovar	1	23		2 Crnogorca, 2 Ukrajinaca 1 Mađar	29		22
Zagreb	210	57	220	7 Muslimana, 6 Slovenaca, 1 Rumunj 1 Rus	502	18	286
Županja	10	8			18		8
Svega:	415	2101	593	41	3150	217 42	2705

Bosna i Hercegovina

Bos. Šamac			1		1		1
Breza		1			1		1
Čapljina	1				1		1
Derвента	2	19			21		19
Doboj		1			1		1
Fojnica				1 Musliman	1		8
Gračanica		7			7		7
Ilidža		1			1		1
Jajce		1			1		1
Kalinovik				3 Crnogorac	3		
Ključ				1 Musliman	1		
Livno	1				1	1	
Ljubinje				1 Crnogorac	1		
Mostar	5	1			6	3	2
Prijedor		1			1		1
Rogatica		1		1 Crnogorac	2		
Sarajevo	7	29	4	9 Muslimana	49		25
Stolac		1			1		
Travnik		2			2		1
Tuzla		17			17		13
Visoko		2			2		1
Zavidovići		15		1 Musliman	16		15
Zenica	I			1 Musliman	2		
Zepče		11		1 Musliman	12		11
Svega:	17	12.5	6	20	168	4	124

Savezna Republika Jugoslavija

Beograd		6			6		5
Irig		1			1		
Kolašin							
Ruma		2			2		2
Novi Sad (uklj. Srij. Karlovce)		3		1 Slovenac	4		4
Srij. Mitrovica	2	17	1	2 Crnogorac	22		18
Nikšić				1 Crnogorac	1		
Nova Varoš		4			4		4
Svega	2	33	1	4	40		33
Ukupno	434	2259	600	65	3358	221 42	2862

Zatočnici logora "Danica" bili su građani NDH, osim osam osoba s područja Srbije, Vojvodine, Kosova i Crne Gore, koje su se slučajno ili poslovno zatekle na njezinu području, te skupina od 20 Židova emigranata (11 iz Austrije, 5 iz Njemačke, 3 iz Mađarske i 1 iz Rumunjske) koji su pobjegli pred nacistima, uglavnom u Zagreb, gdje su uhićeni. Bili su različitih nacionalnih, političkih i vjerskih opredjeljenja kao i različitog socijalnog sastava. Uhićeni su po zapovijedima ustaških dužnosnika na terenu te najviših ustaških predstavnika MUP-a NDH i po čijim zapovijedima su i upućivani u logor "Danicu". Na osnovi dosadašnjih istraživanja poimenično su se do sada mogli ustanoviti podaci za 3.358 logoraša "Danice", dok se na osnovi izjava i istrage vođene nakon rata utvrdilo da je kroz ovaj logor za vrijeme njegova postojanja i rada "prošlo oko 5600 zatočenika". Ovi zatočnici u logoru "Danici" bili su s područja grada Zagreba i 21 velike župe, od njih 22 koliko ih je tada prema tadašnjoj administrativnoj podjeli bilo u NDH. Ako to želimo pobliže reći onda je od 142 kotara s područja NDH iz 80 kotareva bilo zatočenika u logoru "Danici", a od 18 kotarskih ispostava iz njih 5, dok je od 31 grada iz njih 25 bilo zatočenika u logoru "Danici".

S područja današnje Republike Hrvatske zatočnici u logoru "Danica", kao što pokazuje tablica, bili su iz 68 kotareva i gradova i to svih slavonskih i banovinskih (banijskih), te gotovo svih onih s područja sjeverozapadne Hrvatske i Korduna, dok ih iz ostalih krajeva nema ili se radi tek o pojedincima ili manjim skupinama. S područja koja su bila okupirana i anketirana od Italije i Mađarske nije bilo zatočenika u logoru "Danica", osim nekolicine koji su se zatekli izvan tih područja uglavnom u logorima i zatvorima pri proglašenju NDH.

Što se tiče područja današnje Bosne i Hercegovine zatočnici su uglavnom stizali iz kotareva i gradova vezanih uz komunikaciju dolinom rijeka Neretve i Bosne, dok ih gotovo uopće nema s područja Bosanske krajine, istočne Bosne i Hercegovine, osim pojedinaca. Uhićivani su po vlastitoj prosudbi lokalnih ustaša, ali kod većih skupina uglavnom prema zapovijedi i uz pomoć najviših policijskih i ustaških vlasti NDH iz Zagreba.

Oni s današnjeg područja SR Jugoslavije većinom su iz Srijema, koji je u to vrijeme bio sastavni dio NDH, uz nekoliko pojedinaca koji su se slučajno zatekli na području NDH i tako dospjeli u logor "Danicu".

Pada u oči da je najveći broj uhićenika upućivan u logor "Danicu" upravo iz nacionalno miješanih sredina, uz manje iznimke. Iz toga se može izvesti i zaključak da su tamo nacionalne polarizacije bile jače izražene, pa tako i one političke.

Potrebno je istaknuti da su mnogi Hrvati, bilo pojedinačno ili skupno, aktivno reagirali na uhićenja svojih susjeda Srba, Židova i Roma od ustaša. Svojim potpisima uz molbe i iskaze zahtijevali su od ustaških vlasti da ih puste na slobodu. Za ilustraciju navest ću nekoliko primjera iz dokumenata, kakvih je bilo mnogo diljem NDH. Tako je molbe supruga 18. lipnja 1941. potpisalo za Stevu Usorca, iz Javorovca, logoraša "Danice" 11 Hrvata; 3. srpnja 1941. za Nikolu Zorića iz Gornjih Sredica 20 Hrvata te 5. srpnja 1941. za Milutina Petrovića iz Plavšince 3 Hrvata tražeći da se njihovi suseljeni Srbi puste na slobodu, riskirajući pritom da i sami budu uhićeni i s obiteljima upućeni u logor "Danicu". Za dr. Ricarda Steinera, odvjetnika iz Koprivnice, uhićenog kao Židova 23/24. srpnja 1941. s dva sina i ženom i interniranog u logor "Danicu", a zatim u druge ustaške logore s nekoliko molbi intervenirala je Anka Crnić (Crndić, op. ur.) iz Koprivnice, da se svi puste na slobodu. Na području općine Sokolovac,

kraj Koprivnice, Jakov Pirjavec, zapovjednik oružničke postaje, Slovenac, nije izvršio zapovijed u lipnju 1941. o uhićenju tamošnjih Roma i njihovu interniraju u logor "Danicu" i tako ih spasio sigurne smrti, jer su oni ostali u svojim kućama i preživjeli rat.³⁰

Postupke prilikom uhićenja i dovođenja u logor "Danicu" te o daljnju sudbinu zatočenika najbolje će ilustrirati izjave preživjelih zatočenika od kojih ćemo neke u daljnjem tekstu navesti. Iz dokumenata proizlazi da je većina uhićenika okupljana u pojedinim centrima kao primjerice u Mostaru, Sarajevu, Derventi, Vinkovcima, Osijeku, Sisaku, Ogulinu, Zagrebu, i odatle transportirana uglavnom preko Zagreba, gdje se kraće zadržavala kod policijskih vlasti NDH, bila većinom osuđena (iako mnogi bez sudskih presuda i saslušanja, a na osnovu popratnih policijskih materijala) i onda upućena u logor "Danicu". Jedina skupina koja je bila upućena u logor "Danicu", a nije evidentirana u Zagrebu ona je iz kotara Grubišno Polje. Kao što se iz tablice vidi, prema dosad prikupljenim podacima u logoru "Danica" nalazilo se 3.358 logoraša, za koje su utvrđeni osobni podaci. Uz 3.095 muškaraca u logoru se nalazila 221 žena i 42 djece. Prema nacionalnoj pripadnosti najviše je bilo Srba i to 2.259, zatim Židova 600, Hrvata 434, Muslimana 24, Crnogoraca 12, Roma 10, Slovenaca 9, Mađara 5, Ukrajinaca 2, te po jedan Makedonac, Rumunj i Rus. Prema socijalnom sastavu najviše - oko 1.500 - logoraša bili su ratari. Ostalih 1.850 bili su razvrstani u 50-ak najraznovrsnijih zanimanja, od sveučilišnih profesora do radnika i slugu.

Prema političkoj pripadnosti najbrojniji su bili pripadnici, simpatizeri i glasači raznih režimskih stranaka i organizacija, kao što je Jugoslavenska nacionalna stranka (dalje JNS), Jugoslavenska radikalna zajednica (dalje JRZ), četnička organizacija, Jugosokol i slične. Ustaše su ih nazivali jedinstvenim nazivom "četnici", a takvih je od ukupnog broja bilo gotovo 2.000. To je vjerojatno i razlog da se u tisku o logoru "Danici" piše kao o logoru za četnike. Uz Srbe u toj skupini je bilo i Hrvata te pripadnika drugih nacionalnosti. Druga politička skupina po brojnosti bili su komunisti, članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije (dalje SKOJ) i njihovi suradnici i simpatizeri. I njih su ustaše nazivale jedinstvenim imenom "komunisti". Njih je, prema dokumentima i izjavama, gdje je naveden razlog uhićenja, bilo do 500, od kojih najviše Hrvata. Među preostalim logorašima bilo je pripadnika gotovo svih ostalih političkih stranaka, u prvom redu članova i simpatizera Hrvatske seljačke stranke (dalje HSS) te Samostalne demokratske stranke (dalje SDS), ali i nekolicina ustaša. Židovi su gotovo bez iznimke uhićeni i upućeni u logor zbog svoga podrijetla jer su došli pod udar ustaških rasnih zakona³¹, iako su se oni s područja NDH u većini izjašnjavali kao Hrvati, a onih 20-tak emigranata prema naciji zemlje iz koje su pred nacistima pobjegli.

Prema podacima iz dokumenata i sjećanja preživjelih logoraša prvi logoraši - pojedinci - stigli su u logor "Danicu" 18. travnja 1941., a prva manja skupina deset dana nakon njih. To su bili uhićeni iz Koprivnice i okolice, većinom uhićeni pod optužbom da su "četnici", među njima se uz Srbe nalazilo i nekoliko Hrvata, dok ih je nekoliko bilo uhićeno i pod optužbom da su "komunisti", uglavnom Hrvati i Židovi. Prva veća skupina stigla je u logor "Danicu" 29. travnja 1941. i to 506 uhićenika Srba s područja Grubišnog Polja. Njihovo uhićenje izvršeno je po zapovijedi Eugena Kvaternika Dide, glavnog ravnatelja za red i sigurnost NDH 26. i 27. travnja 1941. uz pomoć 110 policajaca i ustaša pristiglih iz Zagreba, a pod optužbom da su "četnici" i da "pripremaju ustanak" protiv NDH. Prema političkoj pripadnosti većina su

bili članovi i simpatizeri JNS, JRZ i Hoderine stranke "Borbaša", dok su neki bili i u četničkoj organizaciji, a zatim u SDS-u, i oko 20-ak članova KPH, među kojima i sekretar Kotarskog komiteta KPH Grubišno Polje. Tek ih se nekolicina iz ove skupine uspjela spasiti. Iza ove skupine 30. travnja 1941. stigla je istim putem preko Zagreba i skupina iz Bjelovara, zatim pristižu skupine iz Zagreba, Vinkovaca, Križevaca i drugih mjesta NDH. Tako je u logoru "Danica" 4. svibnja 1941. bilo 763 logoraša (od kojih su njih 11-ero bili katolici), 18. svibnja već ih je bilo 1.007, a 30. lipnja taj broj se udvostručio i iznosio 2.175 da bi, ako je vjerovati ustaškim dokumentima, 15. srpnja 1941. dostigao svoj najviši broj od 2.656 logoraša, dok se tadašnji broj stražara kretao uglavnom oko stotinu.³²

Gotovo pri svom uhićenju Srba po mjestima i tadašnjim kotarevima kvalifikacija je bila slična kao kod grubišnopolske skupine. Tako je primjerice u pakračkom kotaru, koji se prema broju Srba koji su bili uhićeni i zatočeni u logoru "Danica" nalazi na drugom mjestu, gotovo 90% bilo uhićeno pod optužbom "četnik", a tek nekolicina kao članovi SDS-a te komunisti, među kojima je i član Mjesnog komiteta KPH Zagreb iz 1940. Slično je u Ogulinu i Slavonском Brodu i u drugim mjestima. Ponegdje je taj omjer nešto manji kao što je slučaj u Bjelovaru gdje je znatan broj Srba inače članova SDS-a uhićen radi "komunizma", dok je jedan broj stvarno bio uhićen zato što su bili istaknuti komunisti.

Što se Hrvata pak tiče najveći broj njih uhićen je "radi komunizma", a ostali uglavnom "kao četnici", "istaknuti Jugoslaveni", članovi ili glasači JNS, JRZ, članovi Jugosokola, poneki članovi HSS-a i slično, a treća skupina uhićena je radi kriminala, najčešće radi krađa. No ova treća skupina, koja je prema nekim podacima brojila i do 500 ljudi, nije dosad poimenično identificirana, osim za 100-tinjak lica, od kojih tek za 40-ak postoje dokumentacijski podaci o njihovoj kriminalu.³³

Židovi su u svim mjestima, osim Koprivnice, Ludbrega i Zagreba, uhićeni zajedno sa Srbima, Hrvatima i ostalima, uglavnom kao tzv. "režimlje", nekolicina njih i kao "komunisti", a pojedini Židovi emigranti u unutrašnjosti radi ilegalnog boravka na području NDH. Židovi u Ludbregu uhićeni su u vezi sa sabotажom na željezničkim ptt vodovima koje su izveli komunisti između Ludbrega i Koprivnice 15. srpnja 1941. godine. Koprivnički Židovi su uhićeni noću 22. na 23. srpnja 1941., među prvima takvim masovnim uhićenjima u Hrvatskoj, u sklopu vrlo široke ustaške akcije u to vrijeme protiv Židova u NDH kada započinje njihovo, kako to ustaše nazivaju "čišćenje" i masovno upućivanje u zatvore i sabirališta, a zatim u logore. Kako je uhićenje izvedeno pokazuje i podatak da je svega 12 osoba, uglavnom starijih, te onih koji nisu bili u evidenciji, izbjeglo uhićenje. Oni su iz logora "Danica" premješteni u druge ustaške, a neki i u njemačke logore, i svi su stradali. Slično je bilo i sa zagrebačkom skupinom. Najprije je potkraj svibnja 1941. uhićena skupina židovskih omladinaca, njih 168 i prebačena u logor "Danicu", kako je pisalo "na radnu službu". Roditeljima je uspjelo spasiti svega trojicu iz "Danice", dok su preostali ostali u logoru. Početkom srpnja 1941. prebačeni su svi u logore Gospić, te u Jadovno, a nekolicina i u logor Slano na otoku Pagu, odakle ih se u Gospić vratilo samo desetak. U Gospiću su dvojica puštena, a osmero prebačeno preko logora Jastrebarsko i logora Jasenovac u logor Staru Gradišku. Odatle ih je sedmero uspjelo pobjeći u rujnu 1942. u partizane, gdje su poginula četvorica, a kraj rata od cijele skupine dočekala su samo njih trojica. U ovoj skupini bilo je nekoliko članova SKOJ-a.³⁴ Od 18 Židova emigranata uhićenih

u Zagrebu i interniranih u logor "Danicu" samo su dvojica puštena.³⁵

I pripadnici ostalih nacionalnih manjina su uhićeni zbog istih razloga kao "komunisti" ili "režimski ljudi", s time da je poneki od njih uhićen i radi kriminala, uglavnom krađa.³⁶

Život u logoru "Danica"

Na osnovi više od stotinu sačuvanih izvjava preživjelih logoraša "Danice" može se konstatirati da je život u tom logoru bio vrlo težak.³⁷ Već nakon dolaska većina prispjelih skupina morala je proći kroz tzv. špalir ustaških logorskih stražara koji su ih dočekivali ne samo s porugama i psovkama već i udarcima šaka, kundaka pa i drugih predmeta. Raspoređeni su i gusto natrpani po tvorničkim zgradama i barakama te u velikoj tvorničkoj hali. Nakon ulaska u logorske nastambe logoraše su odmah ili nakon nekoliko dana opljačkali pojedinci, ali i oni iz uprave. Isto tako su sistematski pregledani te pljačani paketi, novac i stvari koje je rodbina dostavljala logorašima. Ležali su na zemlji ili betonskom podu, ako nisu uspjeli kupnjom nabaviti malo slame. Bili su odvojeni prema spolu tj. posebno žene (s djecom), a posebno muškarci, a također i prema vjeri posebno katolici, pravoslavni i Židovi, ali se to nije strogo provodilo. No, u prostorijama gdje su logoraši bili smješteni, u krugu logora, kao i pri odlasku na radove izvan logora, bili su izloženi šikaniranju i samovolji pojedinaca i skupina logorskih ustaških stražara. Posebno su se te "posjete" logorskih stražara obavljale noću, kada su bila i najgora mučenja. Nekolicina logoraša su od tih zlostavljanja i mučenja umrli, a bilo je i nekoliko pojedinačnih ubojstava logoraša na očigled ostalih (od kojih se posebno spominju tri slučaja). Oni su zakopavani u zahodske jame i uz njih u obližnjoj šumi. Pojedini stražari i članovi logorske uprave posebno su se izživljavali nad intelektualcima bez obzira na njihovu vjersku, odnosno nacionalnu pripadnost, kao i nad logorašima iz Koprivnice i okolice. Za tu svrhu bila je određena i jedna baraka u sredini logora, koju su preživjeli logoraši nazvali "*baraka smrti*" ili "*kuća užasa*" gdje su ustaše dovodili pojedince ili manje skupine izabranih logoraša "koje su smatrali tobože najtežim prestupnicima", nad kojima su onda vršili najteža zlostavljanja.³⁸ Prema nekim iskazima, još dok je M. Nemeč bio zapovjednik logora, prigodom posjeta iz Zagreba ustaških dužnosnika Mije Bzika i Mije Babića Koprivnici i prigodom obilaska logora "Danica", strijeljana je jedna skupina navodno od oko sto logoraša.³⁹ Ako su ti podaci točni to se moglo odnositi na koprivničke Rome, koje su iz logora "Danica", gdje su bili zatočeni, odvozili u nepoznatom smjeru i likvidirali, tako da se ni do danas ne zna mjesto njihova stradanja, osim jedne skupine koja je prebačena u druge ustaške logore i tamo stradala. Tako je stradalo oko 360 Roma, osim trojice preživjelih, za ostale se nije uspio utvrditi identitet.⁴⁰ Zbog blizine grada Koprivnice i svakodnevnog kretanja od "Danice" do grada i okolnih sela svi događaji u logoru i izvan njega, ustaški postupci prema logorašima i njihova ubojstva nisu mogli ostati tajna, već su ubrzo bili poznati i negativno djelovali na okolno hrvatsko pučanstvo, izazvali njihovo negodovanje, pa je vodstvo u logoru moralo na to paziti i zato su ubijanja u ovom logoru i okolici bila u manjoj mjeri. O zgražanju koprivničkih Hrvata i osuđivanju postupaka ustaša u logoru i logora u cjelini moralo je voditi računa i ustaško vodstvo u Zagrebu, tako da je i to dovelo do raspuštanja logora. Očito je kako su zatim ustaški dužnosnici, oni koji su osnovali logor "Danica" i upravljali njime, odlučili da se likvidacija logoraša obavlja na drugim

mjestima i logorima koje će ubrzo osnovati i kamo će se početi upućivati logoraši “Danice”.

U logoru “Danica” bila je organizirana *zdravstvena služba*, koja je, bez obzira na sve teškoće, umnogome pomogla logorašima pa nije bilo većih bolesti i zaraza, s obzirom na toliki broj ljudi na malome prostoru i teške okolnosti logorskog života. Sreća je što je donekle ostao upotrebljiv tvornički vodovod, jer bi, s obzirom na prilike u logoru, izbile teže zarazne bolesti. Za službenog logorskog liječnika postavljen je dr. Martin Široki, gradski fizik iz Koprivnice. No kako je on rijetko dolazio u logor “Danicu”, logoraši su bili prepušteni svojim liječnicima također logorašima. Tako je logorskim liječnikom imenovan dr. Fran Praunsperger, Hrvat, logoraš, a u logoru su određene i dvije sobe za bolesnike. Međutim, prema poslijeratnom iskazu dr. Praunspergera malo se što moglo učiniti kako bi se pomoglo bolesnim i ozlijeđenim logorašima jer lijekova i zavoja je bilo vrlo malo, a uz to logorske ustaše su određivale kojem logorašu i kada će se pružiti pomoć te tko će se uputiti u bolnicu. Kada su se neki logoraši teški bolesnici i uputili u bolnicu, uprava logora je znala telefonski zapovijediti upravi koprivničke bolnice da se svi bolesnici, bez obzira na njihovo zdravstveno stanje odmah vrate natrag u logor “Danicu”.⁴¹ Kako je kod židovskih omladinaca, neposredno nakon dolaska u logor “Danicu” zaprijetila epidemija tifusa, nakon odobrenja ustaških vlasti iz Zagreba je u “Danicu” poslan dr. Miroslav Schlesinger, Židov, da to spriječi. On se ubrzo vraća u Zagreb odakle je kao liječnik u kolovozu 1941. premješten u Bosnu. Liječničku službu u logoru “Danica” vršio je logoraš dr. Remigij Bujanj, Židov, liječnik iz Krapine. Među logorašima Srbima je, po odobrenju uprave logora “Danica”, liječničku službu vršio dr. Milutin Kosanović, i sam logoraš.⁴² U logoru “Danica” poduzete su i neke preventivne mjere higijene, neke na poticaj liječnika, kao što su redovita umivanja, pranja, sisanja logoraša i slično. Za vršenje nužde zatočenici su kopali grabe. No, kako su one bile nepokrivene širio se smrad po cijelome logoru i okolišu.

Jedna od vrlo bitnih komponenata u logoru “Danica” bilo je pitanje prehrane. Tijekom postojanja logora *prebrambene prilike* su se mijenjale i postupno pogoršavale. Hrana je prema iskazima preživjelih logoraša u početku bila snošljiva, a postojala je mogućnost i dobivanja paketa, ili bi netko od rodbine donio hranu u logor, a dio se mogao i kupiti od okolnih seljaka. No ubrzo su se stvari promijenile. Hranu su počeli pljačkati ustaški stražari i uprava logora. Uslijedila je zabrana primanja paketa i dostava hrane osobno, a onoj koja se dobiva u logoru smanjuje se njezina kvaliteta i količina. Tako su logoraši uglavnom dobivali hranu jedanput na dan. Bila je to juha od krumpira ili graha ili nešto slično te komadić kruha pa su logoraši sve više u pravom smislu riječi gladovali. Ipak su pojedinci i skupine organizirano, posebice komunisti, tražili i pronalazili načina da prehranu koliko je to moguće i u takvim uvjetima poboljšaju.⁴³

Osim nekolicine pokušaja u početku, u samom logoru “Danica” nije postojao nikakav *radni program*, niti se vršio kakav organizirani rad. U početku su na rad u okolicu i u Koprivnicu odlazile pojedine skupine logoraša pod logorskom stražom. Većinom su to bili radovi na uklanjanju obrambenih crta u poljima (većinom protutenkovskih rovova) koje je iskopala vojska Kraljevine Jugoslavije kako bi onemogućila njemački prodor na tim pravcima prema Koprivnici. Ubrzo se radilo samo kod onih seljaka koji su bili spremni platiti, a ne kod svih kod kojih su se ti rovovi nalazili, što je izazivalo njihov bunt. Čini se da je svrha tih radova bila

više “neka demonstracija i zaplašivanje pučanstva”, nego stvarni rad, smatraju neki preživjeli logoraši koji su na tim radovima sudjelovali. Kako je negativan odjek ovih radova, zbog načina kako su izvođeni, sve više dolazio do izražaja među okolnim hrvatskim pučanstvom te kako je uspjela u tim prilikama pobjeći nekolicina logoraša, ubrzo su ti radovi obustavljeni. U logoru su samoinicijativno komunisti pokušali organizirati neke poslove i radionice (primjerice stolarsku) kako bi popravili barake i zgrade u kojima su bili smješteni, posebice tijekom zime, što im je uprava logora povremeno i dopuštala.

Što se pak *političkog života* u logoru “Danica” tiče tijekom njegova postojanja može se konstatirati da je, prema dostupnim podacima, bilo pokušaja njegova organiziranja kod članova i pristaša HSS-a te četnika, a jedino su ga organizirali i uspješno provodili logoraši komunisti. To se u neku ruku moglo i očekivati kad se zna da su u logoru “Danica” bili zatočeni neki članovi CK KPH, zatim okružnih, kotarskih te mjesnih rukovodstava KPH, te više članova KPH i SKOJ-a i njihovih simpatizera. O tome radu sačuvano je više pojedinačnih dokumenata i izjava te dva izvješća. Jedno od izvješća je ono dr. Franka Wintera, odvjetnika iz Bjelovara, inače člana Okružnog komiteta KPH Bjelovar, koje je podnio CK KPH i OK KPH Bjelovar, nakon dolaska u partizane.⁴⁴ Kada u rujnu 1941. u logor “Danicu” dolazi veća tzv. lepoplavska skupina komunista na čelu s Mirkom Bukovcem i Marijanom Krajačićem, članovima CK KPH, taj politički rad u logoru je još više intenziviran. I tada se razmišljalo o bijegu iz logora. No, pokušaj Bukovca i Krajačića 25. studenoga 1941. nije uspio, uhvaćeni su i zlostavljani. Ipak je rad nastavljen sve dok i posljednja skupina komunista u travnju 1942. nije napustila logor “Danicu” i bila upućena preko Zagreba u logor Jasenovac i Staru Gradišku.⁴⁵ I u ženskom dijelu logora “Danica”, dolaskom u rujnu 1941. skupine žena komunista, na čelu s Ankom Butorac, članicom CK KPH, intenziviran je organizirani partijski rad. O tome govori i izvješće Anke Butorac upućeno CK KPH nakon njezina uspješnog bijega 25. prosinca 1941. iz logora “Danica”. S njome je tada preko partijskih veza iz logora “Danica” pobjegla i Maca Gržetić, članica MK KPH Zagreb, koja je također dala izjavu o tome radu.⁴⁶ Iz dokumenata Pokrajinskog odbora Narodne pomoći za Hrvatsku, koji su organizirali i njime rukovodili komunisti, vide se i izdaci koji su u hrani, novcu i drugim materijalima dostavljani preko veza u logor “Danicu”. Tako je primjerice u kolovozu 1941. za logor “Danicu”, odnosno “logor Drnje”, kako se tada navodi u dokumentima, izdano pomoći u iznosu od 22.617,50 kuna, u rujnu 25.749,00 kuna, listopadu 26.661,00 kuna, dok se za ostale mjesece i 1942. ne iskazuje za svaki logor posebno već zajednički za sve logore kojima je Pokrajinski odbor narodne pomoći za Hrvatsku tu pomoć dostavljao. Tu je i nekoliko popisa logoraša u “Danici” iz početka 1942. godine, uglavnom članova KPH i suradnika, kao i onih, uglavnom komunista, koji su u to vrijeme upućeni iz logora “Danice” preko Zagreba u logor Jasenovac, te onih koji su bili pušteni na slobodu.⁴⁷

Raspuštanje logora “Danica”

Neposredno nakon dolaska prvih logoraša u logor “Danicu” prema zapovjedima MUP-a, RAVSIGUR-a i Ustaškog redarstva NDH počela su upućivanja pojedinaca ili manjih skupina u Zagreb ili druga mjesta. Isto tako je bilo i puštanja iz logora “Danica” pojedinaca i skupina.

Pojedini logoraši puštali su se i na zahtjev Nijemaca.⁴⁸

Prema dokumentima prvi transport logoraša iz "Danice" za Gospić upućen je 30. lipnja 1941. Logoraši u svojim iskazima iz 1942. navode da su zatim upućeni transporti 4., 9., 14., 18., 21. i 24. srpnja 1941. iz logora "Danica" u Gospić. Transportirani su gotovo svi Srbi i Židovi te manji broj Hrvata logoraša. Tako je tada, prema iskazu Milana Vuksanovića, uz njega kao Crnogorca, "ostalo u logoru u Koprivnici još osam Srba i oko 800 Hrvata".⁴⁹ Istodobno je RAVSIGUR NDH 8. srpnja 1941. okružnicom područnim policijskim vlastima zapovjedio da se od svih tzv. nepoćudnih "pravoslavni i Židova" koji se interniraju zbog interesa javne sigurnosti "nikoga više u koncentracioni logor 'Danica' u Koprivnici" ne šalju nego ih treba slati u Gospić.⁵⁰ Tako se od toga vremena u logor "Danicu" u načelu prestaju internirati Srbi i Židovi, a interniraju se isključivo Hrvati. Tako je primjerice 29. srpnja 1941. Redarstveno ravnateljstvo Zagreb u logor "Danicu" uputilo 110 poimenično urudžbiranih zatvorenika. Među njima je bila nekolicina članova i simpatizera KPH i SKOJ-a, ali isto tako i onih koji se upućuju na "prisilni rad" u logor "Danicu", najčešće do šest mjeseci radi kriminala, uglavnom krađa. Takve skupine uhićenika, isključivo Hrvata, upućuju se u logor "Danicu" u to vrijeme i iz drugih mjesta kao primjerice iz Siska, o čemu izvještavaju i neke lokalne novine navodeći i imena upućenih. Pojedinci i manje skupine po zapovijedi RAVSIGUR-a i drugih organa ustaških vlasti se iz logora "Danica" upućuju u Zagreb, a neki puštaju na slobodu.⁵¹

Sredinom rujna 1941. iz logora Jastrebarsko u logor "Danicu" stiže skupina - prema nekim izjavama njih oko 230 - uglavnom Hrvata a i sedmorica Srba koji su "bili izjavili prelaz na rim. vjeru". U ovoj skupini nalazili su se i preostali logoraši-komunisti iz Lepoglave, koji su preživjeli logore Gospić i Jadovno, na čelu s Mirkom Bukovcem i Marijanom Krajačićem, ali isto tako i skupina žena komunistkinja, SKOJ-evki i simpatizerki na čelu s Ankom Butorac, članom CK KPH.⁵² Do kraja iste godine pojedine skupine logoraša iz "Danice" su puštene na slobodu kao primjerice ona iz Dubrovnika, zatim skupina Crnogoraca iz raznih mjesta NDH, te skupina iz Zagreba. Istodobno su pojedine skupine otpremane u druge logore. Tako je primjerice 15. prosinca 1941. upućena iz logora "Danica" u Zagreb skupina od 46 članova KPH, SKOJ-a i njihovih suradnika te 24 Židova, većinom emigranata, gdje su "predani satniku Luburiću" radi "prepraćenja u zatočenički logor Jasenovac". Oni su u Zagrebu i preuzeti od Vjekoslava Luburića i nakon dva dana prebačeni u logor Jasenovac, a odatle su 9. siječnja 1942. prebačeni u logor Staru Gradišku. Tu su u tzv. "ćeliji smrti" gotovo svi stradali, a Židovi iz te skupine već su u Zagrebu odvedeni u Dotrščinu i strijeljani.⁵³ Iz logora "Danice" 15. prosinca 1941. upućena je i skupina od sedam žena Židovki s troje djece u logor Lobergrad, kojem su svi stradali ili su stradali u drugim logorima u koje su iz Lobergrada bili prebačeni. Od skupine od 29 Srba koja se tada nalazila u logoru "Danica" krajem 1941. i početkom 1942. nekolicina je puštena na slobodu dok su preostali prebačeni u logor Jasenovac, a odatle u logor Staru Gradišku, gdje su uglavnom stradali.⁵⁴ U ožujku 1942. jedna je skupina, također iz logora "Danica", prebačena u logor Jasenovac, a jedna puštena na slobodu. Tako se i broj logoraša "Danice" smanjio. Prema izjavi Ive Bodlovića, početkom 1942. bilo ih je oko 120. Do sredine ožujka i taj se broj smanjio na oko 70, koji su transportirani 16. ožujka 1942. u logor Staru Gradišku, u kojem se i on nalazio.⁵⁵ No, ovo se odnosi uglavnom na skupinu političkih zatvorenika, uz koje je u logoru "Danica" bila i skupina tzv. kriminalaca, koji od tada,

s manjim iznimkama, postaju jedini logoraši "Danice". Odlazak skupine političkih zatvorenika logoraša "Danice", uglavnom komunista, SKOJ-evaca i njihovih suradnika i simpatizera u logore Jasenovac i Staru Gradišku zabilježio je i Pokrajinski odbor Narodne pomoći za Hrvatsku u svom izvješću upućenom početkom svibnja 1942. CK KPH. U tom izvješću se navodi da "u Koprivnici log(or) više ne postoji, već su drugovi premješteni iz Kopr.(ivnice) u Jasenov(ac) i St. (aru) Grad.(išku) a neki su pušteni".⁵⁶ No, logor "Danica" je i dalje, iako bez komunista, postojao do rujna 1942., kako je to utvrdila istraga i suđenje njezinu prvom zapovjedniku Martinu Nemecu, neposredno nakon završetka rata. Nije slučajno da su upravo komunisti i njihovi simpatizeri u to vrijeme otpremljeni iz logora "Danica" u druge logore. Naime, ustaše su slučajno saznale za vezu logoraša komunista s onima izvan logora i za eventualnu mogućnost napada Bjelovarske partizanske skupine sredinom listopada 1941. na logorsku stražu. Iako je ta mogućnost otklonjena, ipak je 25. studenoga 1941. izveden pokušaj bijega iz logora "Danice" M. Bukovca i M. Krajačića, članova CK KPH, a samo dva dana zatim uspješan napad Bjelovarske partizanske skupine na općinu Novigrad Podravski. Širim pothvatom oružanih postrojbi NDH potkraj travnja i početkom svibnja 1942. privremeno je do jeseni opasnost od Kalničke partizanske čete otklonjena te je do toga vremena i logor "Danica" mogao nastaviti s radom. Zbog opasnosti od veza između komunista u logoru "Danica" i ovih partizanskih skupina i postrojbi i njihovih eventualnih napada na sam logor, logoraši komunisti i njihovi simpatizeri postupno su uklonjeni upućivanjem u druge logore.⁵⁷ Tako u logoru "Danica" ostaju kriminalci, ali i poneki suradnik partizanskog pokreta uhićen na terenu u to vrijeme. Tako je bilo do rujna 1942. kada su preostali logoraši upućeni u Zagreb ili druge zatvore i logore, a nekolicina je puštena dok je logor "Danica" konačno raspušten.

U prostore bivšeg logora smještaju se vojne postrojbe NDH (kasnije su nakratko tu boravile i neke njemačke postrojbe), dok je neposredna okolica preuređena za mali aerodrom. Tijekom izvođenja radova na uređenju aerodroma pronađene su kosti nekih stradnika logora "Danica", ali se u izvješćima ne navodi i njihov broj.⁵⁸ Dok su se Koprivnica i prostor bivšeg logora "Danica" od 7. studenog 1943. do 4. veljače 1944. nalazili pod vlašću partizana, sudilo se nekolicini uhvaćenih bivših rukovodilaca i stražara logora "Danice" koji su uglavnom osuđeni na smrt i strijeljani. Jedan broj bivših rukovodilaca i stražara logora poginuo je tijekom rata, nekolicina je izbjegla 1945. u inozemstvo, a onima koji su ostali u zemlji sudilo se nakon rata, među njima i Martinu Nemecu, prvom zapovjedniku logora "Danica". Od osuđenika neki su bili osuđeni na vremenske kazne, a nekolicina, s Martinom Nemecom, osuđena je na smrt, dok je egzekucija izvršena javno i to na prostoru bivšeg logora "Danica".⁵⁹ Treba reći da je prostor logora "Danica", neposredno nakon rata 1945. privremeno služio kao jedna od postaja križnog puta i tranzitni logor zarobljenih pripadnika oružanih postrojbi NDH nakon njihove predaje kraj Bleiburga. Neki od njih su tu izgubili život, što je otežalo i onemogućavalo poslijeratna iskapanja i identifikaciju žrtava.⁶⁰

Zaključak

Logor "Danica" osnovao je MUP-a NDH 15. travnja 1941. kao prvi logor u NDH, a bio je u funkciji do 1. rujna 1942. kada ga je UNS-ov Ured I. raspustio. Odmah nakon završetka

rata 1945. nove komunističkih vlasti nastojale su utvrditi koliko je kroz taj logor prošlo logoraša i kakva je bila njihova daljnja sudbina. To se odmah pokazalo neizvedivim jer u o logoru postojale izjave samo skupine preživjelih logoraša. Ti logoraši su u svojim izjavama, uglavnom danim Komisijama za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u svojim mjestima gdje su živjeli, davali različite izjave o broju logoraša i stanju u logoru. Izjave su se također odnosile samo na vrijeme boravka određenog logoraša u logoru "Danica". Iz dokumenata proizlazi da je najveći broj logoraša u logoru "Danica" bio potkraj lipnja i u prvoj polovici srpnja 1941. godine. Prema prikupljenim pojedinačnim podacima iz anketnih listova što sam ih napravio za svakoga pojedinog logoraša proizlazi da ih je tada bilo oko 2.500. No, za ilustraciju navodim i neke brojke koje navode preživjeli logoraši koji su se upravo u to vrijeme nalazili u logoru "Danica". Tako Oto Kozine navodi da je prosječno u logoru bilo "oko 1.800" logoraša. Makso Kos za početak srpnja 1941. kad je bio u logoru navodi i precizan broj od "2.363" logoraša, ali ne navodi na osnovi čega daje taj broj, koji navode još neki preživjeli logoraša, pa je moguće to bio broj logoraša prema logorskom urudžbenom zapisniku. Približno za to isto vrijeme preživjeli logoraši navode sljedeće podatke o broju logoraša "Danice" i to: Adem Serjanić "preko 2.600 interniraca", Pavao Behtan "2.500 do 3.000", dr. Fran Praunsperger, logorski liječnik, "do 3.000", Bozo Svare "oko 8.000 zatočenika", Mato Butković "oko 9.000" i Dragutin Kačić "oko 10.000 logoraša", što je i maksimalni broj koji su iskazali logoraši.⁶¹

Na osnovi ovakvog kretanja broja logoraša izvodili su se i brojevi o ukupnom broju logoraša u logoru "Danici" za vrijeme njegova postojanja, a na osnovi toga i o broju žrtava. Tako je primjerice Bozo Maksimović, izvanredni opunomoćeni komesar za izbjeglice i preseljenike srpske vlade Milana Nedića, u referatu je rujna 1942. rađenom u Beogradu za potrebe svoje vlade, uglavnom na osnovi navedenih izjava logoraša "Danice" koji su na razne načine (bilo da su pušteni ili pobjegli /iz "Danice" ili drugih logora/, iseljeni ili na koji drugi način) prispjeli u Beograd i Srbiju, o brojnom stanju u logoru "Danica", koji nazivaju i Koprivnica, naveo: "Brojno stanje se obično kretalo od 6-10.000. Dnevno su jedne grupe otpremene u Gospić, a druge pristizale, pa se može reći da je kroz Koprivnicu prošlo i više od 30.000 Srba. A bilo je nešto i Hrvata, komunista i Jevreja". Slijedi tekst o okrutnom postupku zlostavljanja i mučenja logoraša od logorskih ustaša, koji se u potpunosti slaže s podacima iz nekoliko sačuvanih izjava preživjelih logoraša. Na kraju o njihovoj sudbini zaključuje: "...U toku mjeseca jula (1941. -Z.D.) počeli su transporti za Gospić u teretnim vagonima gusto nabijeni tako da su ti jadnici trpili od nepodnosive zapare i žeđi. U Gospiću su te grupe sabrali u prostorijama zatvora Okružnog suda i kaznenog zavoda" i odatle zatim odvodili u logore Jadovno i Slano na otoku Pagu, gdje su stradali.⁶² Neki, uglavnom srpski povjesničari, publicisti i novinari uzimaju netočne podatke o ukupnom broju i broju stradalih Srba logoraša "Danice" bez ikakve argumentacije, a tako i za druge logore. Tako je u svezi s brojem i životom logoraša u "Danici" bilo netočnih tvrdnji, pretjerivanja i manipuliranja, kao što je primjerice tobožnji broj od 30.000 logoraša Srba, koji su tu izgubili živote, te lažna tvrdnja o izradi i radu krematorija u logoru.⁶³

Povodeći se za izjavama logoraša, Gradska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Koprivnica u svom izvješću Okružnoj komisiji Bjelovar iz svibnja 1946. o osnutku i djelovanju "konc. logora "Danica", navodi kao "vjerojatno, da je broj žrtava pre-

mašio 20.000". No, kada je ista Gradska komisija, nakon nekoliko mjeseci, na osnovi dotad prikupljenih poimeničkih izvjava i popisa od drugih komisija iz Hrvatske te onih iz drugih republika i pokrajina tadašnje FNRJ, sastavila poimenični popis logoraša koji su bili u "Danici" i izgubili život /navodeći za sve njih mjesto stradanja logor "Danicu", a što se iz dokumenata i izvjava preživjelih te rodbine, pokazalo netočno/ došlo se do ukupnog broja od 812 ljudi.⁶⁴ U istražnom, zatim sudskom postupku 1946. godine pred Okružnim sudom u Bjelovaru protiv Martina Nemeca, optuženog za ratne zločine počinjene u logoru "Danica", na osnovi iskaza više svjedoka, isti sud je prihvatio kao najvjerojatniju izvjavu iz saslušanja Martina Kokora, koji je bio blagajnik u logoru "Danica" za vrijeme njegova postojanja "/.../da je kroz logor 'DANICU' prošlo oko 5600 zatočenika", da je u samom logoru i neposrednoj okolici "ubijeno preko 200 ljudi", da je iz logora "Danica" bilo "pušteno preko 200 zatočenika", dok je preostali broj zatočenika "otpremljen u logor Gospić i Jasenovac, gdje su pobijeni".⁶⁵ Moja istraživanja upućuju na zaključak da je navedeni broj logoraša koji su prošli kroz logor "Danicu" približno moguć, ali ne potvrđuju navedene brojeve ubijenih u logoru i okolici te broj puštenih iz logora. Broj puštenih je višestruko veći od navedenoga, a navedeni broj ubijenih višestruko niži. Naime, istragom su se mogli utvrditi "samo pojedinačni slučajevi ubijanja" te poimenično sigurno utvrditi smrt tek troje logoraša, što potvrđuju gotovo svi preživjeli logoraši. Za još tridesetak stradalih logoraša, za koje se navodi da su stradali u logoru "Danici" i okolici, nije se moglo ni do danas sa sigurnošću utvrditi da su tu i stradali. To nisu mogla potvrditi ni poslijeratana iskapanja koja je provela od koprivnička Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Taj broj od tridesetak stradalih u logoru "Danica" i okolici potvrdio je i popis žrtava 1941.-1945. izvršen 1964. godine.⁶⁶

Što se tiče broja poslanih iz logora "Danica" u druge logore taj se broj kreće od 2.500 do 3.000, a sam Nikola Herman, zapovjednik logora, javno se u srpnju 1941. kad je bio smijenjen u pijanom stanju hvalio da je u Liku poslao 2.500-2.700 Srba. Ako se tome dodaju Židovi, Hrvati te ostali logoraši, brojka od 5.000 može se smatrati kao najprihvatljivijom.⁶⁷

Kao što sam u tablici iskazao od 3.358 logoraša "Danice" za koje sam prikupio podatke, stradalo ih je 2.862. Od toga u logoru Jadovno (a vjerojatno nekolicina u Gospiću i logoru Slano na otoku Pagu) stradalo ih je 2.167, od kojih je bilo 1.950 Srba i 170 Židova, dok su ostali bili Hrvati, te nekolicina Crnogorca i pripadnika drugih nacionalnosti. Oko 150 logoraša "Danice", uglavnom Hrvata i Židova, stradalo je u logorima Jasenovac i Stara Gradiška, dok su ostali izgubili život u drugim logorima ili na neki drugi način. Pušteno je ili se spasilo 480 logoraša, od kojih je najviše bilo Hrvata, njih oko 300, zatim je bilo oko 100 Srba, a ostali su bili pripadnici drugih nacionalnosti. Treba reći da se među Hrvatima nalazila i skupina kriminalaca, od kojih za stotinjak postoje dokumentacijski podaci, koji su svi, osim nekolicine, nakon određenog boravka u logoru "Danica" pušteni na slobodu. Jedan broj komunista, većinom Hrvata, nekoliko puta spasio se iz logora zamjenom za ustaške dužnosnike ili vojne časnike koje su zarobili partizani. Nešto više od polovice onih logoraša "Danice" koji su se našli na slobodi, njih oko 250, aktivno se uključilo u partizanski pokret, gdje su mnogi obnašali i najviše vojne, partijske i upravne funkcije i gdje ih je oko 40 izgubilo život.⁶⁸

U iskazima pojedinih logoraša "Danice" postoje i bročani prosudbeni iskazi pojedinih nacionalnih ili vjerskih skupina u logoru kada su oni u njemu boravili kao primjerice onaj o

“oko 1.000 Srba, 150 Muslimana i nekolicini Hrvata iz Bosne i Hercegovine”; o “oko 500 Hrvata kriminalaca” iz Zagreba, ali i drugih većih gradova NDH i o “oko 500 Cigana” - Roma, uglavnom s područja koprivničkog i okolnih kotareva (od kojih se zna za 360 koprivničkih Roma da su bili u logoru “Danici”), a koje podatke, osim za Srbe, zasad ne možemo potvrditi i dokumentima. Iako se ovi brojevi uklapaju u sudski prihvaćeni najvjerojatniji broj od oko 5.600 logoraša prošlih kroz logor “Danicu” oni pokazuju da ova tema još nije završena i da bi daljnja istraživanja trebala dati još potpuniji i precizniji odgovor na otvorena pitanja.

Mnoga pitanja i protupitanja riješila bi, zasigurno, da se pronade “ciela pismohrana bivšeg zatočeničkog logora ‘Danica’”, koju je 23. studenoga 1942. iz Koprivnice u Zagreb UNS-ovom Uredu I poslao tamošnji logornik profesor Mijo Udbinac, posljednji zapovjednik logora “Danica”, u dva paketa ukupne težine od 49 kilograma.⁶⁹

BILJEŠKE:

1. Zbog blizine mjesta Drnje, u mnogim dokumentima, većinom iz razdoblja travanj-srpanj 1941. logor “Danica” naziva se i “logor Drnje”. O tvornici opširnije: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, “Tvornica Danica i njezino radništvo te Koprivnička tvornica “Danica” do 1937. godine”, Podravski zbornik, Koprivnica 1976., 26-34. i 1996., 119-136.
2. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Arhiva NDH, Fond: Ustaško povjereništvo za grad i kotar Koprivnicu 1941.-1942., kutija 1. i 2. (dalje: HDA, UPK).
3. HDA, Fond: Policijski kartoni br. 1-6.595. (dalje: PK) i Fond: Rukopisna ostavština - Dragutina Sailija, kutija 1. i 2. (dalje: RO-DS).
4. HDA, Fond: Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske - Glavni urudžbeni zapisnik i Zh 1944.-1947., kut. 1.- 861. (dalje: ZKRZ GUZ i ZKRZ Zh).
5. U Hrvatskoj se najviše grade nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, zatim u nekoliko regionalnih povijesnih arhiva i muzeja s čijih područja su bile veće skupine logoraša. U inozemstvu glavnina grade nalazi se u SR Jugoslaviji, posebice u beogradskim arhivima, kao što su primjerice: Arhiv Jugoslavije (s fondovima: Državne jugoslavenske, zemaljskih komisija Bosne i Hercegovine i Hrvatske i Pokrajinske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Vojvodine (1944.-1947.); Arhiv Srbije (Fond: Komeseri jata za izbeglice 1941.-1945. Vlade M. Nedića) i Arhiv oružanih snaga SR Jugoslavije (dalje AOS, SRJ, Arhiva NDH 1941-1945.). Manji dio grade nalazi se u Bosni i Hercegovini, većinom u Sarajevu, u Arhivu BiH (posebice Fond, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača Bosne i Hercegovine 1944.-1947.).
6. HDA, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, (MUP RH), Grada NDH, br. VI-1/791-93. (Matični list Stjepana Pižete, ustaškog satnika Poglavnikove tjelesne bojne od 16. prosinca 1942.). Stjepan Pižeta je od 25. srpnja do 19. rujna 1941. bio ustaški logornik u Koprivnici i zapovjednik logora “Danica”, a od 19. rujna 1941. ustaški stožernik Velike župe Bilogora u Bjelovaru (Koprivnički Hrvat, Koprivnica, 26. srpnja 1941.; Narodne novine, Zagreb, 19. rujna 1941.). Od 1944. do svibnja 1945. na dužnosti je u upravi logora u Lepoglavi. Ustaški je borac u PTB-u. Povlači se u svibnju 1945. u Austriju, a zatim u Italiju iz koje se premješta u Španjolsku, gdje se trajno nastanjuje radeći na radiopostaji Madrid kao suradnik u emisiji za Hrvate.
7. HDA, UPK, kut. 1, br. 755. To su bile ustaše: Pavao Vidović, razvodnik, Josip Dadić, rojnik, te Stjepan Ranić, Stjepan Karoglan, Jure Budimlić i Tomo Posejzi.
8. Okružni sud Bjelovar, Dosje Martina Nemeća, saslušanje od 20. srpnja 1946. u Upravi državne bezbjednosti Narod-

ne Republike Hrvatske (UDB-i NRH). Dio objavljen: Franjo Horvatić, Logor Danica u Koprivnici, Podravski zbornik, Koprivnica, 1975., str. 43-46. Martin Nemeć (Koprivnica, 15.. X. 1890.-Koprivnica 17. III. 1947.), trgovac, emigrirao 1933. u Mađarsku i nakon boravka u logoru Janka-pusta odlazi u Italiju u ustaške

logore i internaciju, odakle se vraća nakon osnivanja NDH s poglavnikom dr. A. Pavelićem i njegovom skupinom ustaša kao član Poglavnikove tjelesne bojne, s činom ustaškog poručnika. Na dužnosti ustaškog povjerenika za grad i kotar Koprivnicu te nadstojnika logora "Danice", čiji je i organizator, ostaje do lipnja 1941. Tada se vraća u Ustašku vojnici i stječe čin satnika. Od 1943. namješten je u vojnom redarstvu, kao upravitelj zatvora u Novoj vesi, u Zagrebu, i imao je čin ustaškog pukovnika. God. 1944. je u Koprivnici, nakon što je Crna legija protjerala partizane iz grada, te sudjeluje u istrazi protiv partizanskih suradnika. U svibnju 1945. pri povlaćenju u Sloveniji zarobljen je od partizana, ali je u Hrvatskoj uspio pobjeći iz zarobljeničke kolone. Bježi u Mađarsku, gdje je od mađarskih vlasti 15. lipnja 1946. uhićen i na zahtjev izručen tadašnjim jugoslavenskim vlastima. Okružni sud u Bjelovaru osudio ga je 18. prosinca 1946. na smrt vješanjem. Kazna je izvršena javno u krugu nekadašnjeg logora "Danica".

9. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 692 i 725-726.; Muzej grada Koprivnice, Zbirka – Logor Danica, Popis uhićenika u logoru "Danica" br. 291 do 300 od 18. do 28. IV. 1941.; prijepisi i kopije dokumenata i saslušanja iz Dosjea M. Nemeća, 30-tak izvjava logoraša te očevidaca o logoru "Danica". Pavao Gaži - Jandrin, prvi zapovjednik logorske straže uhićen je od partizana potkraj 1943. i od partizanskog Vojnog suda Komande kalničkog područja (dalje VS KKP) osuđen na smrt i strijeljan.

10. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 760.

11. HDA, MUP RH, dok. br. VI-2/1055-1061. Izvješće Aleksandra Seitza o putovanju u Koprivnicu i Đurđevac 4. svibnja 1941. godine.

12. Narodne novine, Zagreb, 9. svibnja 1941. Alojz Sabadi (u tisku i dokumentima vodi se i pod pogrešim prezimenom Somogy i Sobadi) angažira se u ustaškom pokretu 1942-1943. kao zapovjednik ustaške pripremljene bojne u Koprivnici. Nakon što su partizani 7. studenoga 1943. zauzeli Koprivnicu uhićen je u studenome i prebačen na Kalnik, gdje ga je 15. siječnja 1944. Vojni sud Komande kalničkog područja osudio na smrt te je strijeljan.

13. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 590. Đuro Šajatović je kao ustaša ubijen od Narodnooslobodilačke vojske Hrvatske (NOVH) tijekom rata.

14. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 8-13. i Grada NDH, dok. inv. br. 10.710. (Spisak osoblja Ustaškog povjereništva za grad i kotar Koprivnica koji su isplaćeni od strane MUP-a NDH 1941.).

15. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 725-726 i 1018.

16. Okružni sud Bjelovar. Dosje Martina Nemeća, saslušanje od 20. srpnja 1946. u UDB-i NRH. F. Horvatić, n. dj., str. 45. Ovaj Nemećev izvještaj imao je posebnu važnost jer pokazuje sudjelovanje pripadnika SS-a (Schreiber) u organiziranju logora u NDH kao i prijedloge smještaja i upućivanja u radne logore Židova. Vjerojatno je njemačka procjena bila da i uz postojeće židovske radne snage eksploatacija glogovačkih rudnika ne bi bila baš rentabilna te se od toga odustalo, a moguće je da se nije htjelo izazvati negativno reagiranje pučanstva Podravine zbog razloga koje je i Nemeć naveo.

17. HDA, Grada NDH, dok. inv. br. 27.146, 27.592 i 28.233. Sačuvani popis donosi 165 osoba, jer su trojica nakon molbi rodbine i intervencija ubrzo bili pušteni te se taj broj najčešće navodi u literaturi. Vidi: Narcisa LENGEL-KRIZMAN, Mihael SOBOLEVSKI, "Hapšenje 165 židovskih omladinaca u Zagrebu u svibnju 1941. godine", Novi Omanut 31., Zagreb 1998., 6-9 i Ivo GOLDSTEIN, Slavko GOLDSTEIN, Holokaust u Zagrebu, Zagreb 2001., 249.-252., 267.-269. i 280.-281. O navedenim rudnicima vidi: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941. godine", Podravski zbornik, Koprivnica 1977., 30.-38.

18. Narodne novine, Zagreb, 5. lipnja 1941.

19. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 313, 327 i 341-343.

20. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 764, 795 i 838.
21. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 590 i 783.
22. HDA, MUP RH, dok. br. VI-2/1055-1061.
23. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 1034. Za razliku od logora "Danica" istodobno su u ustaškom logoru Kerestinec pravljeni popisi oduzetog novca i dragocjenosti kao i popisi njihove upotrebe i za izdržavanje logoraša (koji su gotovo u cijelosti sačuvani). Vidi: Zdravko DIZDAR, "Logor Kerestinec", Povijesni prilozi br. 8, Zagreb 1989., 151.
24. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 941; AOS, SRJ, Arhiva NDH, kut. 189., dok. reg. br. 10/79-80; F. Horvatić, n. dj., str. 46.
25. HDA, Fond: MUP NDH 1941., dok. inv. br. 1276.
26. HDA, UPK, kut. 1., dok. br. 395-396; MUP RH, dok. br. 1-96/394-396; Arhiva NDH, dok. inv. br. 1315, 4927 i 4959.
27. Navest ćemo samo dva primjera. Tako list Hrvatska obnova (Đakovo, 25. V. 1941.), donosi podatak da se u novoosnovanom logoru "Danica" tada nalazilo "zatvoreno preko 1.000 četnika iz raznih krajeva Hrvatske", te da su tu "sakupljeni oni najgori, koji su najviše jada zadavali hrvatskom narodu". Isti list tjedan dana prije (18. V.) donio je i podatak da je "u Đakovu i okolici uhapšen veći broj osoba, koje su bile četnici i pripadali četničkim udruženjima". Dok list Hrvatske novine (Sisak, br. 24. od 19. VII. 1941.) izvješćuje građane da je sisačko redarstvo uhitilo i protjeralo "radi nepopravljivog pijančevanja i izgreda Ivšić Nikolu, na 6 mjeseci i Pavušek Ivana, na 1 god. na prisilni rad u logor Drnje", a zagrebačko redarstvo uhitilo Ivana Kolenka, koji je zbog krađa i delikata zatvaran 80 puta i bio određen za Drnje, ali je pobjegao, ponovo uhićen i "otposlan u Drnje, gdje se nalazi veliki broj kriminalnih tipova, četnika, izgoniša i raznih delikvenata, jer je Drnje određeno za logor muškaraca". U brojevima 46. i 47. od prosinca 1941. navedeno je poimenično troje Siščana, a zatim jedna Siščanka, koji se zbog istih razloga upućuju "na prisilni rad u logor Drnje" u trajanju od šest i tri mjeseca.
28. Ante Dobrila Pepo, Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine, Koprivnica, 1983., 24.-25. Prema tu iznesenim podacima od logoraša "Danice" preživjelo je svega 12 Židova i trojica Roma. Iz jednog poslijeratnog iskaza jednog od preživjelih Roma ukupno ih je preživjelo šestorica.
29. Za takvu strukturu logora "Danica" zasigurno postoje razlozi. Dio ih se nalazi u sastavu i smjenama uprava i logorskih stražara, zatim u nacionalnoj, vjerskoj, političkoj i socijalnoj pripadnosti pojedinaca i skupina logoraša. Preživjeli logoraši koji su po premještanju iz logora "Danica" u druge logore prošli posebice logor Jasenovac, Staru Gradišku i Lepoglavu (od 1944.) uspoređujući s njima logor "Danicu" upozoravaju na znatne razlike među njima i daleko teže uvjete u ovim posljednjima. Po njima jedna od bitnih razlika između tih logora, uz razlike u logorskim režimima, je što je u logoru "Danica" bilo tzv. "mirnih razdoblja" i što nije bilo masovnih likvidacija logoraša. Posebice je primjetan znatno blaži režim i prestanak likvidacija od ožujka do rujna 1942. (tj. do raspuštanja logora), kada u logoru "Danica" uglavnom ostaju logoraši kriminalci.
30. HDA, Fond: UPK, kut. 1; A NDH, dok. inv. br. 29.934.; Muzej Grada Koprivnice, Izjava Jakoba Pirjaveca o suradnji i aktivnom i organiziranom radu u NOB-u od 17. svibnja 1957. godine.
31. Opširnije o donesenim rasnim zakonima u NDH 1941. vidi: Ivo GOLDSTEIN, Holokaust u Zagrebu, suautor Slavko GOLDSTEIN, Zagreb 2001., 117.-124., a primjenu istih dalje u tekstu.
32. HDA, Fond: MUP RH, br. VI-2/1055-1061; F. Horvatić, n. dj., str. 46.
33. HDA, Fond: UPK, kut. 1.
34. HDA, Fond: ZKRZ GUZ, kut. 7, 11, 17 i 40; Leander BROZOVIĆ, "Pogibija koprivničkih Židova", Podravske novine, Koprivnica, 24. studenog i 1. prosinca 1945.; "Pogibija koprivničkih Židova", Glas Podravine, Koprivnica, 29. studenog 1961.; Božo ŠVARC, "Put do slobode", Jevrejski almanah, 1965.-1967., Beograd, 1967., 201.-204. i F. HOR-

VATIĆ, Spomenici NOB-a općine Koprivnica, Koprivnica, 1986., str. 37.- 41.

35. HDA, A. NDH, dok. br. 28.903.

36. HDA, Policijski kartoni broj 18, 20, 39,134, 794, 1215, 2233, 3082, 3380, 3800, 4082, 4133, 4437, 4761, 4880, 5474 i 5849.

37. Većina ovih izvjava nalazi se u HDA, u fondu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske. Ostale se nalaze u povijesnim arhivima u Bjelovaru, Karlovcu, Sisku, Slavenskom Brodu, Gradskom muzeju u Koprivnici, te u arhivima u Beogradu i Sarajevu i u još nekim mjestima (primjerice u Mostaru, Tuzli, Srijemskoj Mitrovici), kao i kod pojedinih organizacija bivšeg SUBNOR-a, sada Saveza antifašističkih boraca. Nekoliko ih je kao sjećanja objavljeno. Vidi: Vladimir BOBAN, "Aktivnost komunista u logorima", Četrdeset godina, Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta 1941.-1945., VII, Beograd 1961., 453.-455.; Oto KOZINC, "U logoru 'Danica'", isto, 456.; Dana MILIČEVIĆ, "U predvorju smrti, Otpor u žicama", Sećanja zatočenika, knj. 2., Beograd 1969., 696.-702.; Maca GRŽETIĆ, "Bijeg iz 'Danice'", isto, 707.-713.; Ivo BODLOVIĆ, "Otpor", isto, 717.-720.; Helena /Jelka/ PACHL-MANDIĆ, "Jedna logoraška odiseja", Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu 1941.-1945., knj. I., Zagreb 1984., 355.-365.; Krešo RUBČIĆ, "Sjećanje na tri logora", isto, 376.-380.

38. HDA, Fond: ZKRZ AK, kut. 689. Izvješće Gradske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača u Koprivnici iz svibnja 1945. upućen Okružnoj komisiji u Bjelovar o osnutku i djelovanju koncentracijskog logora "Danica".

39. Okružni sud Bjelovar, dosje Martina Nemeca, zapisnik o saslušanju kod UDB-e u Koprivnici 4. kolovoza 1946. Martina Kokora, iz Koprivnice, bivšeg blagajnika u logoru "Danica" 1942.-1943. godine. No ova tvrdnja nije se mogla potvrditi ni dokumentima ni na terenu otkrivanjem grobnice strijeljanih. Ako se to i dogodilo onda bi se to strijeljanje moglo odnositi na ubijene Rome s koprivničkog područja.

40. Ante Dobrila Pepo, Prilozi za povijest NOB-e koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine, Koprivnica 1983., str. 25.

41. HDA, Fond: ZKRZ GUZ br. 2454/46., kut. 90. Zapisnik dr. Frana Praunspbergera dat 9. VIII. 1945. Gradskoj komisiji Križevci; Fond: UPK, kut. 1., dok. br. 740. U tome dokumentu Ustaško povjereništvo za grad i kotar Koprivnicu mole 11. svibnja 1941., Gradsku bolnicu u Koprivnici "c/a sve od primljenih na liječenje u bolnicu interniraca upute natrag u logor Danicu".

42. HDA, Fond: NDH, dok. inv. br. 27.815 i 28.657.

43. HDA, Fond: Komunistička partija (dalje KP)-100/4733. Prema tom izvoru komunisti su u logoru "Danica" već u svibnju 1941. osnovali posebno "zajedničko kolektivno gospodarstvo za 108 ljudi (u kolovozu 1941., a broj se mijenjao - Z.D.) 71 koje se je zajednički kuhalo kada i ukoliko je bilo moguće", dok se hrana dobivala izvana preko postojećih partijskih veza.

44. HDA, Fond: Komunistička partija (dalje KP)-100/4733. Dr. F. Winter uhićen je 21. travnja 1941. u Bjelovaru od ustaša i pod pratnjom je sa skupinom Bjelovarčana preko Zagreba, nakon nekoliko dana stigao u logor "Danicu". U logoru "Danica" ubrzo se u svibnju 1941. našlo oko 50 članova KP, koji su osnovali svoj logorski odbor koji je rukovodio cjelokupnim radom. Tako je bilo osnovano nekoliko manjih skupina s kojima je Winter, s Jovicom Markovićem, članom MK KPH Zagreb, radio, dok su drugi članovi KP u logoru radili "sa ostalim logorašima i sa širim krugom simpatizera". Istodobno je odbor uspostavio vezu s partijskim rukovodstvima izvan logora (u Bjelovaru i Zagrebu) i u dogovoru s njima radio na organiziranju bijega pojedinaca i skupina istaknutijih komunista iz logora "Danice". No prije nego što se prišlo ostvarenju toga plana Winter je 11. kolovoza 1941. sa skupinom od 50-ak članova HSS-a pušten iz logora "Danica", a u povodu pristupanju skupine rukovodilaca HSS-a na čelu s Jankom Tortićem ustaškom pokretu. O tome opširnije vidi: Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, Hrvatska seljačka stranka, Zagreb 1983, 52.-65.

45. V. BOBAN, n. dj., 453.-455. i I. BODLOVIĆ, n. dj., 717.-720.; Mirko PERŠEN, Ustaški logori, Zagreb, 1990., 73.-75.
46. HDA, KP-6/68.; F. Horvatić, n. dj., 53.-54.
47. HDA, Fond: Rukopisna ostavština Dragutina Sailija, kutija 1. Dio navedenih dokumenata, i onih s izdacima za logor Drnje, objavljen je u: Građi za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941.-1945., knj. I (1941.) i knj. II (1942. I-VI mjesec), pripremio Zdravko Dizdar, Zagreb 1981. i 1982. (dalje Grada SZH).
48. Tako su primjerice Nijemci iz Bjelovara došli 19. lipnja 1941. u logor "Danicu" i tražili da se pusti i preda im se logoraš dr. Milan Omčikus, odvjetnik i vođa SDS-a u Bjelovaru. Kako je on bio već upućen u Zagreb, Nijemci su na očigled svih logoraša razoružali sve ustaše u logoru i uzeli ih za taoce dok se Omčikus ne pronađe. Odmah je uz njihovu pratnju upućen administrator logora u Zagreb, gdje je Omčikus pronađen i zatim uz njemačku pratnju prebačen u Srbiju (gdje je i dočeka kraj rata), a ustašama u logoru "Danica" tada je vraćeno oružje. Mjesec dana zatim Nijemci su opet došli u logor "Danicu" i oduzeli ustašama oružje koje su oni prikupili na okolnom području, i tek na hitnu intervenciju ustaškog vodstva iz Zagreba, ostavili su oružje za 120 stražara i osoblje logora. HDA, Arhiva NDH, kut. 238., f. 2, dok. 5 i 29; Fond: UPK, kut. 1, dok. inv. br. 1018 i 1075. IAOS SRJ Beograd, A. NDH, kut. 238, fasc. 2, dok. 5. i 29.
49. Iskaz je dan u Komesarijatu za izbeglice i preseljenike srbijanske vlade Milana Nedića u Beogradu 22. siječnja 1943., a objavljen u knjizi: Vladimir DEDIJER-Antun MILETIĆ, Proterivanje Srba sa ognjišta 1941.-1944., Svedočanstva, Beograd 1989., 214.-216.; F. HORVATIĆ, n. dj., 46.; Antun MILETIĆ, Koncentracioni logor Jasenovac 1941-1945., Dokumenta, knj. III., Beograd 1987., 149.-153.
50. A. MILETIĆ, n. dj., knj. I., Beograd 1986., 52.
51. HDA, Uruđžbeni zapisnik Redarstvene oblasti Zagreb 1941., red. br. 14.569 do 14.680; Fond: UPK, kut. 1. i 2.
52. HDA, Fond: ZKRZ CGK Zagreb, br. 616/293. Zapisnik Luje Tropana od 4. listopada 1945., kut. 782.; A. MILETIĆ, n. dj., knj. I., 229.-235.; M. PERŠEN, n. dj., 73.-75.
53. HDA Fond: Policijski kartoni br. 514, 1381, 1557, 2351, 2630, 2631, 3187, 3223, 3620, 3623, 3625, 3987, 5534, 5622, 5849, 6129 i 6215; Fond: RO-DS, kut. 1.: Fond: MUP RH, dok. br. 1-102/412. i 413.; Fond: ZKRZ GUZ, br. 5463/46., kut. 124.
54. HDA, A NDH, dok. inv. br. 28.661; V. DEDIJER - A. MILETIĆ, n. dj., 189.-192., 214.-216. i 572.-577.; A. MILETIĆ, n. dj., knj. I., 229.-235.; knj. II., 695.-705.; D. Miličević, n. dj., 699.-702.
55. HDA, Fond: RO-DS, kut. 1; I. BODLOVIĆ, n. dj., 718.-720.
56. Grada SZH, knj. II, n. dj., 286.-287.
57. Z. DIZDAR, Pregled..., n. dj., 30.-57.; I. BODLOVIĆ, n. dj., 718.
58. HDA, Fond: ZKRZ AK, kut. 689. Izvješće Gradske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača Koprivnica, iz svibnja 1945. upućeno Okružnoj komisiji Bjelovar o osnutku i djelovanju "konc. logora "Danica".
59. Vidi bilješke 6., 8., 9. i 13.
60. Hrvatski informativni centar, Zagreb, Rukopisna ostavština dr. Krunoslava Draganovića o Bleiburgu, hrvatskim križnim putevima, logorima i stratištima 1945.-1967. godine, br. 17.3. U toj izjavi se navodi vrijeme od 1. VI. 1945. do 1. I. 1946. tijekom kojega su se u prostoru "koncentracionog logora "Danica" nalazili ratni zarobljenici i vršene likvidacije nekih od njih "oko samih zidina logora".
61. HDA, Fond: ZKRZ GUZ 2235/6-45., kut. 11.; ZKRZ Zh br. 21.517-21.533, kut. 361.; ZKRZ CGK br. 616/111, 118 i 144, kut. 782.; V. DEDIJER-A. MILETIĆ, n. dj., 189.-192.
62. Arhiv Jugoslavije, Beograd, SRJ, Fond: ZKRZ Hrvatske, dok. inv. br. 12897. Dio referata objavljen je u radu: Franjo ZDUNIĆ-LAV, "Ustaški zločini na Jadovnom i u nekim logorima smrti uz osvrt na njihove korijene", Kotar Gospić i kotar Perušić u NOR-u 1941-1945., HAK Zbornik 20, Karlovac 1989., 192.-193.

63. Tipičan takav primjer je članak Tatjane TAGIROV, Pakao bolesnog uma, objavljen u Večernjem listu 21. ožujka 1986. Tu autorica uz ostalo piše o tobožnjoj izgradnji i radu krematorija u logoru "Danica", koji, prema postojećoj dokumentaciji i iskazima preživjelih logoraša, niti je građen, niti postojao, pa nije ni mogao raditi. Jedino što su logoraši komunisti koristili postojeću peć za grijanje kad su im to prilike i mogućnosti dopuštale tijekom jeseni i zime 1941./1942. godine.
64. HDA, Fond: ZKRZ Zh, Kotar Koprivnica, kut. 640, te ZKRZ AK, kut 689.
65. Isto kao bilješka 37.
66. HDA, Fond: ZKRZ GUZ br. 1679/47., kut. 144; ZKRZ AH br. 5086/46, kut. 689. Nakon rata 1945. na području logora "Danica" iskopano je devet žrtava, ali je za njih utvrđeno da su to ranjeni zarobljeni partizani koje su ustaše tu strijeljale krajem 1944. godine, a ne logoraši "Danice"; Mihael SOBOLEVSKI, "Prešućena istina - žrtve rata na području bivše Jugoslavije 1941.-1945. prema popisu iz 1964. godine", Časopis za suvremenu povijest br. 2-3, Zagreb 1993., 96. Tu u tablici logora u kojima su stradale žrtve s područja bivše Jugoslavije za logor "Danica" nisu iskazani podaci, već su podaci o žrtvama stradalim u njemu, a koje sam naveo, uneseni pod rubriku "ostali logori".
67. HDA, Fond: ZKRZ GUZ br. 2454/45/46, kut. 90; A. MILETIĆ, n. dj., knj. I., 252.
68. Prema podacima iz knjige: Rezultati popisa sudionika NOB-e 1941.-1945. (prema stanju na dan 16. III. 1972.), Zagreb 1973., 38.-40., u vrijeme popisa bilo je još živih u Hrvatskoj 209 sudionika NOB-a, a bivših logoraša "Danice".
69. HDA, Fond: MUP RH, dok. br. 1-72/31-32. M. Udbinca su godinu dan kasnije, nakon što su partizani zauzeli Koprivnicu, uhitile partizanske vlasti, optužile za ratne zločine te je po presudi Vojnog suda Komande kalničkog područja osuđen na smrt i strijeljan 15. siječnja 1944. godine.

Dr. sc. Zdravko DIZDAR
Croatian historical institute

Structure of prisoners of the Danica concentration camp, 1941. - 1942.

Summary

The concentration camp Danica in the vicinity of Koprivnica was the first such camp established in the Independent State of Croatia (NDH). Order to create the camp was issued on April 15, 1941, and the camp existed until September 1, 1942. The new Ustasha authorities sent all undesirable elements along with persons who were persecuted because of their ethnic or religious background (Jews) to this concentration camp. On July 15, 1941, as many as 2656 prisoners were held in the camp. These prisoners were later sent to other concentration camps where most of them lost their lives. During his post war trial, Martin Nemeč, who was the first commandant of the Danica camp, claimed that a total of 5600 prisoners had spent some time in the Danica camp. Most of the prisoners were Serbs (more than 3000), followed by Croats (around 1000), Jews (more than 600) and Gypsies (around 400). Most of the prisoners later lost their lives in other camps, but some were also freed and joined the partisan movement led by the communists. This scientific article, according to the available documents, gives detailed information about the number, ethnical background, age and gender of prisoners held in Danica. Unfortunately, the lack of data did not allow complete information about all the prisoners, which will be possible only if new documents become available.